

**ÓZBEKSTAN RESPUBLIKASÍ JOQARÍ HÁM
ORTA ARNAWLÍ BILIMLENDIRIW MINISTRILIGI**
Ájiniyaz atındaǵı Nókis mámleketlik pedagogikalıq instituti

TARIYX FAKULTETI

Milliy ideya, ruwxıylıq tiykarları hám huqıq tálimi kafedrası

**5111600 - «Milliy ideya, ruwxıylıq tiykarları hám huqıq tálimi» bakalavriat
tálim bag`darınıń 4 a-kurs talabası**

Elmuratov Batırbek Karamatdin ulınıń

PITKERIW QÁNIGELIK JUMÍSÍ

Tema: Ózbekstanda bawırıkeńlik printsipleriniń ruwxıy tiykarları

Talaba: _____ B.Elmuratov

Ilimiy basshı: _____ G.Saparova f.i.f.d (PhD)

Kafedra baslıǵı: _____ E.Tilewov p.i.f.d (PhD)

Kafedra májilisiniń 2021-jil «___» «_____» sánesindegi

___ - sanlı protokoli menen qorǵawǵa ruxsat berildi

Nókis – 2021-jil

Pitkeriwshi talaba Elmuratov Batirbektiń «Ózbekistanda bawrikeńlik printsipleriniń ruwxıy tiykarları» temasındag'ı pitkeriw qánigelik jumisi «Milliy ideya, ruwxiyliq tiykarlari hám huqıq tálimi» kafedrasiniń 2021 jil «__» _____ kúngi «__» sanli bayannamasi tiykarında mámleket attestatsiya komissiyasina qorg'awg'a jiberiwge usinis etildi.

«Milliy ideya, ruwxiyliq tiykarlari

hám huqıq tálimi» kafedrası baslig'i:

E.Tilewov

Pitkeriwshi talaba Elmuratov Batirbektiń «Ózbekistanda bawrikeńlik printsipleriniń ruwxıy tiykarları» temasındag'ı pitkeriw qánigelik jumisi 2021 jil «__» _____ kúngi institut rektoriniń «____» sanli buyrig'i menen mámleket attestatsiya komissiyasina qorg'awg'a jiberildi.

Mámleket attestatsiya komissiyasi qarari menen Elmuratov Batirbektiń pitkeriw qánigelik jumisina ____ ball qoyildi.

MAZMUNI

Kirisiw

I-Bap Ózbekistanda bawrikeńlik printsipleriniń huqiqiy hám ruwxıy tiykarları

1.1. Ózbekistanda diniy bawrikeńliktiń tariyxiy hám zamanagóy tiykarları

1.2. Ózbekistanda isenim erkinligi hám diniy bawrikeńliktiń jámiyetlik-siyasiy printsipleri

II-Bap Mámleket ishinde tinishliq hám birgeislesiwdi támiynlewde diniy bawrikeńlik ideyasiniń áhmiyeti

2.1. Ózbekistanda milletlerara tatiwliq hám diniy konfessiyalardıń bawrikeńlik printsiplerin ámelge asiriwdag'i roli hám orni

2.2. Ózbekistan Respublikasında diniy hám ruwxiy-ag'artiwshiliq tarawında ámelge asirilip atirg'an ilájlár

III. Juwmaq

IV. Paydalanilg'an ádebiyatlar dizimi

KIRISIW

Pitkeriw jumisiniń aktuallıg’i: Házirgi waqıtta pútkil dúnyada hám Ózbekistanda bawrikeńlik máselelerine qaray qizig’iwshiliq artip barmaqta. Globallasiw protsessleri kúsheyip baratırǵ’an házirgi dáwirde uliwmainسانیy qádiriyatlardı húrmet qiliw, basqa milletlerdiń úrip-ádetleri, turmis tárzi, isenimlerine sabir-taqat penen múnásibette bolıw hár bir insan hám puqara ushin áhmiyetke iye.

Ózbekistan Respublikasi Konstituciyasına kóre, Watang’a xizmet qilip atırǵ’an hár bir insan jasi, milleti, irqi, sotsiyallıq abiroyi, diniy isenimi, jinisinan qaramastan teń huqıqlarǵ’a hám imkaniyatlarǵ’a iye. Sol sebep demokratiyalıq huqıqiy jámiyet quriw jolınan baratırǵ’an mámleketimizde barlıq tarawlarda, milliy, diniy, siyasiy, ideologiyalıq bawrikeńlik printsiplerine ámel qiliw ushin barlıq imkaniyatlar jaratılǵ’an.

“Biziń Konstitutsiyamız hám nizamlarımızda Ózbekistan Respublikasınıń barlıq puqaralari milleti, tili hám dinine qaramstan, teń huqıq hám erkinliklerge iye ekeni bekkemlep qoyılǵ’an,-deydi”¹ Ózbekistan Respublikasi Prezidenti Shavkar Mirziyoev,- Olarǵ’a óz milliy mádeniyati, dástúrler hám úrip-ádetlerin saqlaw hámde hár tárepleme rawajlandiriw ushin barlıq imkaniyatlar jaratılǵ’an.

Jumistiń maqseti Ózbekistanda bawrikeńlik printsipleriniń huqıqiy hám ruwxıy tiykarların teoriyalıq-metodologiyalıq hám ilimiy izertlewden ibarat.

Jumistiń waziypalari:

-milliy ideyaniń tiykarǵ’i túsiniyelerinen biri bawrikeńlik printsiplerin ilimiy tiykarlaw;

-keń mánistegi bawrikeńlik ibarasi ózgelerdiń turmis tárzine, minez-qulıq, úrip-ádetleri, tuyǵ’ılari, pikirleri, ideyalari, isenimlerine sabir-taqatlilıq penen qarasti bildiretug’in ilimiy tiykarların táriyplew;

- bawrikeńliktiń ózi jámiyetlik, siyasiy, diniy, etnikalıq, mádeniy hám basqa túrde bolıwi múmkinligin aniqlaw;

---

¹ Sh.Mirziyoev. “Ijtimoiy barqarorlikni táminlash, muqaddas dinimizning sofligini asrash-davr talabi” mavzusidagi anjumanda sózlagan nutqi. Tashkent shahri. 2017 yil 15 iyun.

- bawrikeńlik ózgerge kóre mehir-miriwbetli, g'amqor, keńpeyllilik kibi ruwxıy páziyetlerdi ózinde sáwlelendiretug'inlig'in analizlew.

Jumistiń ob'ekti hám predmeti: Ózbekistanda isenim erkinligi hám diniy bawrikeńliktiń jámiyetlik-siyasiy printsipleri ilimiy tamanlarinan turadi.

Ózbekistanda diniy bawrikeńliktiń tariyxıy hám zamanagóy tiykarlari teoriyaliq-ilimiy tamanlarin izertlewden ibarat.

Jumistiń dúzilisi: Jumis kirisiw, eki bap, tórt paragraf, juwmaqlaw hám paydalanilg'an ádebiyatlardan ibarat.

Jumistiń ilimiy jańalig'i:

-Ózbekistanda isenim erkinligi hám diniy bawrikeńliktiń jámiyetlik-siyasiy printsipleri tiykarlang'an ;

-bawrikeńliktiń ózara bir-birine baylanisli siyasiy, huqıqiy, diniy, ádeplilik, estetikalıq, ekonomikalıq, ekologiyalıq hámde milliy ózlikti ańlaw komponentleri ózgeshelikleri tiykarlang'an;

-Ózbekistanda milletlerara tatiwliq hám diniy konfessiyalardin' bawrikeńlik printsiplerin ámelge asiriwdag'i roli hám orni tiykarlang'an

-mámleket ishinde tinishliq hám birgeislesiwdi támiynlewde diniy bawrikeńlik ideyasiniń áhmiyeti tiykarlang'an.

Jumistiń ilimiy hám ámeliy áhmiyeti: Pitkeriw qanıgelik jumistiń ilimiy-teoriyaliq hám ámeliy áhmiyeti Búgingi kúnde O`zbekistanda bawrikeńlik printsipleriniń huqıqiy hám ruwxıy tiykarları, diniy bawrikeńliktiń tariyxıy hám zamanagóy tiykarlari, isenim erkinligi hám diniy bawrikeńliktiń jámiyetlik-siyasiy printsipleriniń ilimiy áhmiyeti analizlep berildi.

Mámleket ishinde tinishliq hám birgeislesiwdi támiynlewde diniy bawrikeńlik ideyasiniń áhmiyeti, Ózbekistanda milletlerara tatiwliq hám diniy konfessiyalardin' bawrikeńlik printsiplerin ámelge asiriwdag'i roli hám orni', respublikamızda diniy hám ruwxıy-ag'artiwshiliq tarawında ámelge asirilip atirg'an ilájler jańa dáliyler menen bayitildi.

Sunday-aq, izertlew nátiyjelerinen orta arnawli hám joqari oqiw orinlari, ruwxiy-ag'artiwshiliq oraylarinda ámelge asirilatuǵ'ın ruwxiy-tárbiyalıq jumislarda paydalaniw múmkin. Pitkeriw qánigelik jumisi materiallarinan milliy ideya, ruwxiyliqtaniw, dintaniw hám ruwxiyliqti oqitiw metodikasi bag'darlarında metodikalıq qollanba tayyarlawda paydalaniw múmkin.

I-Bap Ózbekistanda bawrikeńlik printsipleriniń huqıqiy hám ruwxıy tiykarları

1.1. Ózbekistanda diniy bawrikeńlikniń tariyxıy hám zamanagóy tiykarları

Házirgi waqıtta pútkil dúnyada hám Ózbekistanda bawrikeńlik máselelerine qaray qizig'iwshiliq artıp barmaqta. Globallasıw protsessleri kúsheyip baratırǵ'an házirgi dáwirde ulıwmainsaniy qádiriyatlardı húrmet qiliw, basqa milletlerdiń úrip-ádetleri, turmis tárzi, isenimlerine sabir-taqat penen múnásibette bolıw hár bir insan hám puqara ushin áhmiyetke iye.

Ózbekistan Respublikasi Konstitutsiyasına kóre, Watang'a xızmet qilip atırǵ'an hár bir insan jasi, milleti, irqi, sotsiyallıq abiroyi, diniy isenimi, jinisinan qaramastan teń huqıqlarǵ'a hám imkaniyatlarǵ'a iye. Sol sebep demokratiyalıq huqıqiy jámiyet quriw jolinan baratırǵ'an mámleketimizde barlıq tarawlarda, milliy, diniy, siyasiy, ideologiyalıq bawrikeńlik printsiplerine ámel qiliw ushin barlıq imkaniyatlardı jaratılǵ'an.

Ózbekistan Respublikasi Konstitutsiyasında insanpárwarlıq, adamlarǵ'a miyrim-shápáátli bolıw, basqalarǵ'a g'amxorlıq qiliw, olarǵ'a húrmet hám izzet penen múnásibette bolıw siyaqlı bawrikeńlik ideyalari áhmiyetli orın tutıp, mámleketimizdiń tiykarǵ'i nizamında tek g'ana diniy bawrikeńlik, bálkim dúnyalıq bawrikeńlik ideyalari da óz kórinisin tapqan.

Búgingi kúnde diniy bawrikeńlik siyasati alıp barılıp, bul siyasat "Dúnyawiylik-dahriylik emes" degen printsipti tiykarında alıp barılmaqta. Jámiyetimiz rawajlanıwınıń házirgi basqışında Ózbekistanda túrli isenimge tiyisli diniy shólkemler ortasında ózara húrmet hám bawrikeńlik ortalıq bolıwı ushin barlıq sharayatlardı jaratılmaqta.

Din hám dúnyaliq mámleket ortasindag’i múnásibetlerdiń huqiqiy tiykari Ózbekistan Respublikasi Konstituciyasiniń 18, 29, 31. 57, 61-statyalari tiykarında belgilengen bolip, dúnyaliq mámleket-bul birer dinge jeńillik berilmesligin, barliq diniy shólkemlerdiń nizam aldında teńligin járya etken hám oni ámelde de támiynleytug’in mámleket. Din hám dúnyaliq mámleket múnásibetin belgilep beriwshi printsiplerden biri-din tarawindag’i keship atirg’an ózgerislerdi qalis hám ilimiy úyreniw hám sonnan kelip shig’ip, unamli protsessler rawajina jánede keńirek imkaniyat jaratiw.

Mámlekettiń dinge bolg’an múnásibetin sáwlelendiriwshi basqa bir printsip sonnan ibarat, mámleket dindi xaliq ruwxıylig’iniń tikkeley bólegi sipatında tán aladi. Sonnan kelip shig’ip, oniń rawajlanıwi ushin tiyisli shart-sharayat jaratiwg’a háreket qiladi. Xalqımız diniy hám ruwxıy qádiriyatlariniń házirgi demokratiyalıq jámiyet qádiriyatlari menen uyg’inlasıwi respublikamızdiń keleshekte jánede rawajlanıwi, dúnyaliq qarim-qatnasig’ına qosiliwdiń áhmiyetli faktorlarınan biri.

“Biziń Konstituciyamız hám nizamlarımızda Ózbekistan Respublikasınıń barliq puqaralari milleti, tili hám dinine qaramstan, teń huqıq hám erkinliklerge iye ekeni bekkemlep qoyilg’an,-deydi”² Ózbekistan Respublikasi Prezidenti Shavkar Mirziyoev,- Olarg’a óz milliy mádeniyati, dástúrler hám úrip-ádetlerin saqlaw hámde hár tárepleme rawajlandiriw ushin barliq imkaniyatlar jaratilg’an.

2018 jil 16 apreldegi Ózbekistan Respublikasi Prezidentiniń “Ózbekistan Respublikasi Ministrler Kabinetiniń qasindag’i Din isleri boyınsha komitet xızmetin jedellestiriw shara-ilájler haqqında”g’i PQ-3668-sanli Qararına muwapiq Komitet qasindag’i xızmet júritetug’in jámáátshilik-másláhát organi esaplang’an Konfessiya isleri boyınsha keńestiń jańa qurami tastiyıqlandı. Keńes qurami 9dan 17 ag’zag’a-Ózbekistanda xızmet júritip atirg’an diniy konfessiya wákilleri esabına keńeydi.³

---

² Sh.Mirziyoev. “Ijtimoiy barqarorlikni táminlash, muqaddas dinimizning sofligini asrash-davr talabi” mavzusidagi anjumanda sózlagan nutqi. Tashkent shahri. 2017 yil 15 iyun.

³ Ózbekiston Respublikasi Prezidentining 2018 yil 16 apreldegi “Ózbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi huzuridagi Din ishlari bóyicha kómıta faoliyatini takomillashtirish chora-tadbirlari tóg’risida”gi IİK-3668-son qarori

Házirgi kúnde Ózbekistan Respublikasinda jámi 2276 diniy shólkem hám 16 diniy konfessiya xizmet júritip kelmekte. Solardan, 2093shi musulman shólkemi, 166 xristian shólkemi, 8-yahudiy jámaási, 6-bahawiylik jámiyeti, 1-krishnashilar jámiyeti hám 1-budda ibadatxanasi, sonday-aq, Ózbekistan konfessiyalarara Bibliya jámiyeti de xizmet kórsetpekte.

Mámleketimizde 16 konfessiyag'a tiyisli diniy shólkemler erkin xizmet alip barmaqta. Mámleket bilim jurtilarinda oqitiw 7 tilde alip barilmaqta. Ózbekistan Milliy teleradiokompaniyasi óz kórsetiwlerin 12 tilde kórsetip barmaqta, onnan artiq tilde gazeta hám jurnallar basilip shiqpaqta. Ózbekistanda bawrikeńliktiń áhmiyetli faktorlarinan biri bolg'an milletlerara hám dinlerara tatiwliq támiynlenip, búgingi kúnde Ózbekistan Respublikasinda 16 diniy konfessiyag'a tiyisli bolg'an 3000nan artiq shólkem xizmet júritpekte. Ózbekistanda Imam Buxariy atindag'i Tashkent Islam instituti, Tashkent Islam universiteti, 13 orta arnawli islam bilim jurti, pravoslav hám protestant seminariyalari, Ózbekistan xaliqara islam akademiyasi hámde Imam Buxariy atindag'i islam ilim-izertlew orayi islep turipti.

Din ázelden insan ruwxiylig'iniń quram bólegi sipatinda adamzattiń joqari ideallari, haq hám haqiyqat, insap hám ádalat haqqindag'i arziw-ármanlarin ózinde jámlegen, olardi turaqli qag'iyda túrinde qáliplesip kiyatirg'an ideya hám qaraslardiń bir dizimi. Ásirese, kóp ásirler dawaminda xalqimiz qálbinen orin alip, ómir mánisin ańlaw, milliy mádeniyatimiz hám turmis tárzimizdi, qádiriyatlarimiz, úrip-ádet hám dástúrlerimizdi saqlawda muqáddes dinimiz qúdiretli faktor bolip kiyatirg'anin ayriqsha aytip ótiw lazim.

Soniń menen birge mámleketimizde túrli dinlerge isenim qilatug'in puqaralar ushin óz diniy máresimlerin ótkiziw hám mámleket ómirinde aktiv qatnasiwi ushin jeterli shart-sharayatlar jaratilg'an. 1998 jili 1 may kúni qabil qiling'an jańa redaktsiyadag'i Ózbekistan Respublikasinda "Hújdan erkinligi hám diniy shólkemler haqqinda" g'i nizamniń qabil etilgenligi hám usi nizamda hújdan erkinligi hár bir kisiniń erkin isenim qiliw huqiqlari óz sáwleleniwini tapqan. G'árezsizlik sharapati menen dinge múnásibet ózgerdi.

Yuneskoniń tikkeley qatnasiwında “Dinlerdiń tinishliq mádeniyatına úlesi deklaratsiyasi” (18 dekabr, 1994j), “Bawrikeńlik printsipleri deklaratsiyasi (16 noyabr, 1995 j), Yunesko Atqariw komiteti 174-sessiyasi “Diniy hám mádeniy belgilerdi (simvol), diniy qádiriyatlardı hámde sóz erkinligin húrmet qiliw” qarari (30 mart, 2006 j) kibi xaliqara hújjetler qabil etilgen.

Ózbekistan Respublikasi Prezidenti Shavkar Mirziyoev aytqanında: “Biziń mámleketimiz kóp milletli hám kóp konfessiyali mámleket. Búgingi kúnde mámleketimizde 130dan artıq millet hám elat wákılleri bir shańaraq perzentlerindey aqıl hám awızbirshilikli jasamaqta. Bul barada, hesh gúmansız, xalqımızg’a ázelden tán bolg’an bawrikeńlik dástúrleri áhmiyetli rol oynamaqta. Áne usi haqıyqattiń tariyxiy tastiıyg’i sipatında bir misal keltirmekshimen. Samarqand qalasında Sahibqiran Amir Temur dáwrinde qurılğ’an, Daniyar payg’amnar ati menen atalg’an makbara islam, xristian hám yahudiylik dini wákılleri tárepinen birdey ardaqlanadı. El-jurtimiz neshe ásirlerden beri bul qutli ziyaratxanani asirap-abaylap, abat etip, og’an húrnet-izzet kórsetip kelmekte. Usi bir g’ana misaldiń ózi adamgershilik, jaqsiliq hám bawrikeńlik páziyeti xalqımız tániyati, mentaliteti tiykarin salıwdan derek beredi. Biziń Konstitutsiyamız hám nizamlarımızda, milleti, tili hám dinine qaramastan, barlıq puqaralarımız teń huqıq hám erkinliklerge iye ekeni kepillenip qoyılğ’an. Olarg’a óz milliy mádeniyati, dástúri hám úrip-ádetlerin saqlaw, hár tárepleme rawajlandiriw ushin barlıq imkaniyatlar jaratılğ’an. Biz búgin ámelge asirip atirğ’an Háreketler strategiyasınıń besinshi ústin bag’darında da milletlerara tatiwliq hám diniy bawrikeńlikti támiynlew boyınsha eń zárúr waziypalar belgilep berilgen. Jurtimizda isbilermenlik tarawında jaratılıp atirğ’an qolay sharayatlardan paydalanıp, barkamal jaslardı ózbetinshe jumislarin ashıwg’a shaqiriw –bul da dinimiz buyirğ’an jaqsi ámellerden biri. “Kewliń- Allada, qoliń miynette bolsın” degen shaqiriq ullı babamız Bahawaddin Naqshband tárepinen usi maqsette aytilğ’an, desek, oylayman, adaspag’an bolamız”⁴.

---

⁴Sh.Mirziyoev. “Ijtimoiy barqarorlikni táminlash, muqaddas dinimizning sofligini asrash-davr talabi” mavzusidagi anjumanda sózlagan nutqi. Tashkent shahri. 2017 yil 15 iyun.

Demek, islam dini menen bir qatarda dúnyadag'ı dinlerdiń barlıg'ı jaqsılıq ideyalarına tiykarlanadı, ol hadallıq, tinishlaiq, jaqsılıq hám dosliq siyaqlı bir qansha jaqsı páziyetlerge tayanadı. Insanlardı hadallıq ha'm páklik, mehir-aqibet, insanpa'rwarlıq hám bawrikeńlikke shaqıradı.

Dinlerara bawrikeńlik hár-qiyli diniy isenimge iye bolg'an kisilerdiń bir zamin, bir watanda, adamgershilik ideya hám niyetler jolında birge hám birgeislesip jasawg'a shaqıradı.

Shig'is oyshillari, alim ulamaları tárepinen ásirler dawamında barkamal áwlad, jas a;wlad, kamil insan ádep-ikramlılıg'ına tiyisli mińlap kitaplar, hikmetler jaratıl'ın. G'árezsizlik sharapatı menen bul tarawda tawıraq ózgerisler boldı. Solardan, jaslar tárbiyasında bawrikeńlik ideyasın sińdiriw máselelerine ayırıqsha itibar berile basladı.

Jas áwladta bawrikeńlik oy-pikirdi qáiplestiriwde tálim protsessiniń barlıq qatnasiwshilari, yag'niy shańaraq, mektep, kolledj, litsey, joqari oqıw orınlari birgeislesiwın támiynlew úlken áhmiyetke iye. Sebebi, tap usınday tártipte tálim protsessin shólkemlestirgende jas áwladta bilim alıw ushin da, olardı sinap tájriybeden ótkiziw ushin da, bilimlerdi ózgelerge kórsetiw, sonday-aq, omirlik norma hám ádeplilik misallar menen tastiyıqlap alıw ushin zárúr pedagogikalıq poligon jaratıl'ın boladı.

Ózge xalıqlar tili, úrip-ádetleri hám dástúrlerine tereń húrmet, olardıń ózligin saqlap qalıw, mádeniy-ag'artıwshılıq mútájliklerin júzege shig'ariwg'a imkaniyat jaratiw hám hár tárepleme járdem kórsetiw bawrikeńliktiń eń jarqın qásiyetlerinen biri. Áyne mine usınday bawrikeńlik, sabir-taqatlılıq mádeniyatimizdiń úlgilerin saqlap qalıw, ásirler sinawlarınan alıp ótiw, kamal taptiriw hámde ózge mádeniyatlardıń áhmiyetli nátiyjeleri menen bayitiwg'a sharayat jaratti. Óz náwbetinde bunday múnásibet xalqımızg'a tán bolg'an qulıq-ádep normalari, ruwxıy qádiriyatlardıń qońsi xalıqlar tamanınan qabil etiliwine jol ashg'ani da tariyxıy haqıyqat. Sol kóz-qarastan qarag'anda, muqáddes islam dinimizdi pák saqlaw, oni túrli g'árezli hújim hám topilislardan, jala hám ótiriklerden qorg'aw, oniń hasil mánisin ónip-ósip kiyatirg'ın jas áwladqa tuwri túsindiriw, islam

qádiriyatlariniń jaqsiliq ideyaların keń tarqatıw waziypalari, búgingi kúnde de aktual bolıp turıptı.

Shig'is filosofiyasi hám islam táliymatında bawrikeńlik hámde barkamal áwladtıń tárbiyasi, oniń ádep-ikramlılıg'ı haqqında júda kóp qimbatlı másláhátler, pikir-tartıslar bar. Solardan, diniy bawrikeńlik penen baylanisli qádiriyatlardı úgit etilgen pikirler ullı danishpan, moturidiya aqıdaliq bag'dari tiykarshisi Abu Mansur al-Moturidiydiń(870-944) shig'armalarında bayan etilgen. Moturidiy Quran tafsirine bag'ishlang'an, islam áleminde júda keń tanilg'an "Távilot ahli sunna" shig'armasında "Haj" súresi 40-ayat tafsirinde: "Shirkew hám sinagogalardı wayran etiw qadag'an etiledi. Sonıń ushin da, musulmanlar jurında usı dáwirge shekem olar buzılmay saqlanıp qalg'an. Bul máselede aqli ilim arasında qarama-qarsiliq joq", dep qatań tákirarlaydı. Samarqandlıq faqih, mufassir Abu Lays as-Samarqandiy (1003jil ólgen) bolsa óziniń "Bahr al-ulum" atlı tafsir kitabında Qurandag'ı "Mumtahana" súresiniń 8-9-ayatlari sholiwda "Sizler menen dinde uris qilmag'an ózge din wákilleri menen bardı-keldi qiliń, olar menen ádalatlı qatnas qiliń", dep jazadı. Movarounnahrliq jáne bir ataqlı faqih, mufassir Abul Barakat an-Nasafiy (1310jil ólgen) óziniń islam áleminde belgili hám ataqlı "Madorik at-tanzil" shig'armasında bul ayatlardı "Ózge din wákillerine húrmet kórsetiń hámde olarg'a sózde hám ámelde jaqsiliq qiliń", dep shaqıradı.

Jurtimiz ulamaları tamaninan jaratılğ'an islam dereklerinde diniy bawrikeńlikke tiyisli bul kibi qatarlardı kóplep tabiw múmkin. Sol kóz-qarastan qarag'anda, ózge din wákilleri menen janma-jan jasap kelgen xalqımızda diniy bawriken'lik tek g'ana za'ru'rlik keltirip shig'arg'an mu'tajlik emes, ba'lkim o'mir ta'rzine aylang'an.

Muqáddes Qurani kárim hám hádisi sharif jas áwladtıń ruwxıy kamalati ushin tákirarlanbas derek ekenligin hámmemiz jaqsı bilemiz. Etnikaliq sabir-taqat, bawrikeńlik ómir boranlarinan aman qaliw hám rawajlanıw ushin zárúr tábiyi normalarg'a aylandı. Diniy bawrikeńlik hámishe diniy jerdegi qarama-qarsiliqqa qarsi ózine tán qalqan waziypasin ótegen. Ol túrli isenimlerdiń bir zaman hám

mákanda birgelikte bar boliwina, olardıń tasiwshilari ortasındag'ı birgeislesiw, biradarlıq hám awızbirshiliktiń qalıplesiwine jol ashqan.

Ózbekistan Respublikası Prezidenti Shavkat Mirziyoyev 2017 jil 19 sentyabr kúni Birlesken Milletler Shólkemi Bas assambleyasınıń 72-sessiyasındag'ı sózinde: “Dúnyada terrorizm qáwipleri ásirese, sońg'ı jillarda kúsheyip baratırǵan olarg'a qarsi tiykarg'ı kúsh isletiw joli menen gúresiw usili ózin aqlamay atırǵaninan derek beredi. Bul barada kóp jag'daylarda keltirip shig'arip atırǵan tiykarg'ı sebepler menen emes, bálkim olardıń aqibetlerine qarsi gúresiw menen g'ana sheklenip qalinbaqta. Xalıqara terrorizm hám ekstremizmniń tamirin basqa faktorlar menen birge, jáhálet hám nadanlıq quraydı, dep esaplayman. Usi múnásibet penen adamlar, birinshi náwbette, jaslardıń sanasi oy-pikirin ag'artiwshiliq tiykarında qalıplestiriw hám tárbiyalaw eń áhmiyetli waziypa. Biziń tiykarg'ı waziypamız-jaslardıń óz bilimin kórsetiwi ushin zárúr sharayatlar jaratiw, zorlıq ideyasi “virusi” tarqaliwiniń aldin aliwdir. Buniń ushin jas áwladti sotsiyallıq qollap-quwatlaw, oniń huqıq hám máplerin qorg'aw barisında kóp tárepleme birgeislesiwdi rawajlandiriw lazim, dep esaplaymız. Biz pútkil dúnyalıq jámáátshiligine islam dininiń hasil insanpárwarlıq mánisin jetkiziwdi eń áhmiyetli waziypa, dep esaplaymız. Biz muqáddes dinimizdi ázeliy qádiriyatlarımız jiyindisiniń sáwlesi sipatında júda qádirleymız. Bul muqáddes dinimizdi zorlıq hám qan tógiw menen bir qatarda qoyatug'inlardı qatań qaralaymız hám olar menen hesh qashan jarisa almaymız. Islam dini bizdi jaqsılıq hám tinishliqqa, insaniy páziyletlerdi asirap-abaylawg'a shaqiradi. Búgingi sessiya qatnasiwshilarına BMSH Bas assambleyasınıń “Ag'artiwshiliq hám diniy bawrikeńlik” dep atalg'an arnawlı rezolyutsiyasin qabil etiw usinis penen múrajat qilmaqshiman. Bul hújjetniń tiykarg'ı maqseti-bársheniń tálim aliw huqiqin támiynlewge, sawatsizlıq hám jáháletke shidam beriwge kómeklesiwden ibarat. Bul rezolyutsiya bawrikeńlik hám ózara húrmetti qarar taptiriw, diniy erkinlikti

támiynlew, isenim qiliwshilardıń huqıqın qorg’aw, olardıń kemsitiliwine jol qoymaslıqqa kómeklesiwge qaratılǵ’an”⁵.

Ózbekistan Respublikası Konstituciyasınıń 31-statyasında hámme ushin hújdan erkinligi kepilleniwi, hár bir insan qálegen dinge isenim qiliwi yaki hesh qaysi dinge isenim qılmaslıq huqıqına iye ekenligi, diniy qaraslardı májbúrlep sińdiriwge jol qoymaslıǵ’i belgilep qoyılǵ’an.

Ózbekistan Respublikasınıń “Hújdan erkinligi hám diniy shólkemler haqqında”g’i nizamniń maqseti de bir shaxstıń hújdan erkinligi hám diniy isenim huqıqın, dinge múnásibetine qaramastan, puqaralardıń teńligin támiyinlew, sonday-aq, diniy shólkemlerdiń xizmeti menen baylanisli múnásibetlerdi tártipke salıp turiwdan ibarat.

Ózbekistanda túrli dinlerge tiyisli qádiriyatlardı asirap-abaylawg’a, barlıq puqaralarg’a óz isenimin ámelge asiriw ushin zárúr sharayatlardı jaratıp beriwge, dinler hám milletlerara birgeislesiwdi jánede bekkemlewge, olar ortasında áyyemgi dástúrlerdı rawajlandiriwǵ’a ayırıqsha itibar qaratılmaqta. Konstituciyamızdıń 18-statyasında “Ózbekistan Respublikasında bárshe puqaralar bir qiyli huqıq hám erkinliklerge iye bolıp, jinisi, irqi, milleti, tili, dini, sotsiyallıq kelip shig’iwi, isenimi, shaxsi hám sotsiyallıq abirayına qaramastan nizam aldında teń”⁶, - degen qag’iydaniń bekkemlep qoyılǵ’ani bunday utislarg’a siyasiy-huqıqiy orın jaratadı.

Ózbekistan Respublikasınıń Birinshi Prezidenti Islam Karimov 2014 jil 15-16 may kúnleri Samarqand qalasında bolıp ótken “Orta ásirler Shig’is ulamaları hám oyshillarınıń tariyxiy miyrasi, onıń zamanagóy tsivilizatsiya rawajlanıwındaǵ’i roli hám áhmiyeti” temasındaǵ’i Xalıqara konferentsiyaniń ashiliwi máresimindegi sózinde tákirarlap aytqanıday: “Óziniń tariyxiy, mádeniy hám intellektual miyrasin asirap-abaylawg’a, bayitiw hám kóbeyttiriwge, sonday-aq, ónıp-ósip kiyatirǵ’an jas áwladtı hám uliwmainسانیy qádiriyatlar ruwxında tárbiyalawg’a jeterli itibar qaratpaytg’in, hár tárepleme uyg’in rawajlang’an, erkin pikirleytug’in, óz qaras hám jantasiwına, grajdanlıq pozitsiyag’a iye bolǵ’an shaxsti kamal

---

⁵*O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoevning 2017 yil 19 sentyabr kuni Birlashgan Millatlar Tashkiloti Bosh Assambleyasining 72-sessiyasida sózlagan nutqi*

⁶*Ózbekiston Respublikasining Konstitutsiyasi, “Ózbekiston”, Toshkent-2012y. B.6.*

taptiriwdi óz aldina maqset etip qoymaytug'in hár qanday mámleket hám jámiyet tariyx hám rawajlanıw jolınan shette qalip ketiwge qaratılǵ'an ekenligin biz ózimizge jaqsi tásáwir qilip kelgenbiz hám jaqsi tásáwir etemiz"⁷.

Mámleketimizde hám dúnyanıń túrli mámleketlerinde bolip atirǵ'an ayanishli waqiyalar, ásirese, jaslar sanasi hám qálbin iyelew ushin gúres óte aktual másele ekenligin kórsetpekte. Málim, jaslar ózleriniń sotsiyallıq abirayi, jasi ruwxıy qásiyetleri menen ajiralıp turatug'in jámiyetlik-demografiyalıq topar esaplanadı. Jaslıq dáwiriniń ózine tán ózgeshelikleri bar. Bul dáwir jaslardıń oqıwı, bilim aliwi, málim bir kásip tańlawı hám oni iyelewi, siyasiy hám puqaralıq huqıqlarına iye boliwi, jámiyet aldındag'i burshların ańlap jetiwi, óz dúnya qarasın qáliplestirip, g'árezsizlikke umtiliw, shańaraq quriw hám t.b. menen kórinedi. Biraq sóńg'i paytlarda diniy waziyat óziniń unamsız tásirin ótkizip atirǵ'an ayırım zárerli ag'ımlar, ásirese, diniy háreketler hám olardıń jat ideyalari, diniy ideologiyalari jaslardı hidayat jolina emes, zulimlıq jolina kirip ketiwine sebep bolmaqta.

Sol sebepli jas áwladtı túrli qing'ir jollarg'a kirip ketiwinen, maqul emes ag'ımlar tásirine túsip qaliwinan qorg'aw búgingi kúnniń eń áhmiyetli mashqalasına aylanbaqta. Sońg'i jıllarda pútkil dúnyada, solardan, yamag'ımızda da diniy aqidapaslıq hám jáwengerlik islamnıń hasil mánisi bolǵ'an bawrikeńlikke qarsi háreketlerge sebep bolmaqta. M'amleketlerdiń dúnyalıq rawajlanıwı, demokratiyalıq ózgerisler, diniy bawrikeńlik protsessine aqidaparaslıq, diniy ekstremizm, diniy kelispewshilik, siyasiy maqsetlerge erisiwde konfessional tiykarlardan paydalanıw kibi illetler umansız tásir kórsetpekte. Bul háreket hám g'árezli ag'ımlardıń atlari hám uranlari túrlishe bolıwına qaramaymaqsetleri bir, yag'niy dinnen niqap sipatında paydalanıp, mámleket siyasatına aralasiw, hákimiyatti qolg'a kiritiw.

“Bul dúnyada tábiyatta da, jámiyette de boslıq bolmaydı. Qayerdedur boslıq payda boldıma, hesh gúmansız, oni álbette kimdir toltiriwǵ'a háreket qiladı”⁸, - dep

---

⁷ Karimov I.A. *Órta asrlar Sharq allomalari va mutafakkirlarining tarixiy meros, uning zamonaviy tsivilizatsiya rivojıdagi roli va ahamiyati*” mavzusidagi xalqaro konferentsiyasining ochilish marosimidagi nutqi. Xalq sózi. 2014 yil 16 may.

tákirarlaydi Islam Karimov,-Házirgi kúmde áne usunday ruwxiy bosliqti toltiriwg'a urinatug'in, soniń esabınan óziniń g'árezli maqsetlerin ámelge asiriwdi oylap júrgenler kóp. Miń ókininsh, bul kúshlerdiń hasil kórinisi, maqsetleri hám imkaniyatların toliq hám aniq ráwshan táśawir etiw ańsat emes. Nege degende, olar kóbinese túrli niqaplar, shirayli uran hám ideyalar perdesi astında is kóredi. Bunday kúshlerdiń ixtiyarında júda úlken materialliq, qarji resurslar hám imkaniyatlar bar bolip, olardıń puxta oylang'an, uzaq hám dawamli jawiz maqsetlerine xizmet qilmaqta.

Búgingi kúnde zamanagóy dáwir talapları hám ideyaliq gúreslerine qarsi tura aliwshi, ómirde óz orni hám ózligin taba alatug'in, belgili ilim-pán yaki kásip-ónerdi iyelep, usi tarawda óz bilimn asiriw ushin tinbay izleniw alip baratug'in, alding'i pikirli, joqari ruwxiyliq hám milliy ideyag'a iye bolg'an jaslardi tárbiyalaw, yag'niy erteńgi jaslar ruwxiy tárbiyasiniń tiykarların úyreniw-Ózbekistan Respublikasi Prezidentiniń shig'armaların tereń hám hár tárepleme biliwdi talap etedi.

Mámleketimizde jas áwladti tárbiyalaw ushin zárúr imkaniyatlar hámde shart-sharayatlardi jaratiw, XXI ásir-intellektual qádiriyatlar ústinlik qilatug'in ásir ekenligin itibarg'a alg'an halda Watanimiz jigít hám qızların hár tárepleme barkamal shaxslar sipatında qáliplestiriw barisında keń kólemli shara ilájler kompleksin ámelge asiriw maqsetinde hám 2014 jil Ózbekistan Respublikasında "Salamat bala jili" dep járiya qilindi. Soniń ushin da "Salamat bala jili" Mámleket dástúrinde jaslarg'a g'amhorliq qiliwdi kúshettiriw, olardıń huqıqiy hám jámiyetlik qorg'awın támiynlew, fizikaliq salamat hám uyg'in kamal tapqan jas áwladti tárbiyalaw isinde jámiyettiń áhmiyetli, shehsiwshi buwini bolg'an, perzentler shaxs sipatında qáliplesip, Watang'a muhabbat, milliy hám uliwmalıq qádiriyatlar ruwxında tárbiyalanıp, óz xalqiniń múnásip wákilleri bolıp jetisetug'in, salamat hámde bekkem shańaraqti quriw ushin zárúr sharayatlardi jaratiw áhmiyetli máselelerden ekenligine ayriqsha itibar qaratildi. Bul protsesste bawrikeńlik ideyalariniń da tutqan orni biybaha esaplanadi.

---

⁸Karimov I.A. Yuksak mánaviyat- engilmas kuch, T. "Mánaviyat", 2008.B.12.

Bawrikeń kisi insaniylik páziyetlerin ózinde jámlestirgen boladi. Ayne usi maniste, “Jámiyetti ruwxiy ańlawdan bas maqset,- deydi I.Karimov,- jurt tinishlig’i, Watan rawaji, xaliq erkinligi hám párawanlig’ina erisiw, kamil insandi tárbiyalaw, jámiyetlik birgeislesiw hám milletlerara tatiwliq, diniy bawrikeńlik kibi áhmiyetli máselelerden ibarat”.⁹ Sol kóz-qarastan qarag’anda, xalqimiz ózgesheligine tán bolg’an miymandosliq, keshirimlilik, múlayimlilik, ádalatliq, hadalliq, páklik, sabir-qanaat, birewdiń irisqina kóz alaytirmasliq, kelisimpazliq, úlkenge húrmet, kishige izzet, xalqiniń dárt-g’aminda quwanish-shadlig’inda, jaqsi hám jaman kúnlerinde birge boliw, insanpárwarliq, ag’artiwshiliq, haqiyqatpárwarliq, miynetsúyiwshilik kibi páziyetler bar, olar bawrikeńlik penen baylanisli.

Bawrikeńlikti qáliplestiriw Ózbekistan jámiyetindegi jámiyetlik-siyasiy rawajlaniwiniń áhmiyetli faktori esaplanadi. Soniń ushin da bul sipattiń qáliplesiwine itibar qaratip, adamlarda balalig’inan baslap basqa adamlardi qanday bolsa, sonday dep biliw, oniń pikiri, mápleri, xarakteri,mádeniyati hám qaraslari menen esaplasiw lazimlig’i haqqindag’i túsinikti qáliplestiriwi lazim.

Jámiyetlik bawrikeńlik jámiyettegi barliq ózara múnásibetlerdi, yag’niy pikirleslik, dosliqtiń tiykari. Bawrikeńlikti asiriw zárúriyatın kórsetetug’in náirse sonnan ibarat, ol pikirleslik, shaxslar ortasindag’i múnásibetler buziliwiniń, agressiya kibi unamsiz shaxsiy sipatlar júzege keliwiniń aldın alıp, ózara baylanislarg’a járdem beredi. Mámleketimizde tinish, párawan jasap, jámiyetlik xizmet penen shug’illaniw ushin puqaraliq, milletlerara tatiwliq, turaqliliq penen birge jámiyetlik ádalat, diniy bawrikeńlik múnásibetleri bar. Bawrikeńlik máselesi bul áwele, jámiyetlik ómirde túrli orin iyelegen, túrlishe pikirleytug’in, túrli oy-pikirge iye bolg’an kisiler ózleriniń birgeliktegi turmislerin qanday quriwlari múmkinligine bolg’an ratsional múnásibet.

Joqaridag’i pikirlerden tómendegi juwmaqqa keliw múmkin:

Birinshiden, oy-pikirde ózlikti anlaw, tariyxqa sadiqliq, qádiriyatlardi asirap-abaylaw, Watanpárwarliq tuyg’ilari qáliplesip, olar xalqimizg’a tán bolg’an

---

⁹Karimov I.A. Milliy istiqlol mafkurasi- xalq e’tiqodi va byuk kelajakka ishonchdir.T.,”Ózbekiston”.2000,B.23.

bawrikeńlik, iyman-isenim, insap-diyanat, saqiyliq, mehir-aqibet, ar-namis, uyat kibi páziyetleri jánede rawajlanip, kóp milletli xalqimiz sanasi hám qálbinde “Ózbekistan-jalg’iz Watan”-degen túsinikti qáliplestiredi.

Ekinshiden, bawrikeńlik sotsiyalliq hár-qiyli hám ayriqsha aling’an insanniń tek belgili toparg’a tiyisli boliwi sebepli masqaralawg’a jol qoymaslig’in aytadi.

Ushinshiden, hár bir puqara ózge sub’ekt izzet-húrmetin jayina qoyiw arqali shaxsiy qádir-qimbatin, abirayin ańlaydi hám sol arqali siyasiy mádeniyatin belgileydi.

Tórtinshiden, bawrikeńlik jámiyetlik qubilis sipatinda kisilerdiń ózara sotsiyalliq qatnaslar hámde mámleket hám jámiyet shólkemlerine múnásibet bildiriwinde kórinedi. Sog’an kóre, bawrikeńlik ózgesheligin úyreniwdemilliy dástúrlerge, milliy qádiriyatlarg’a hám milliy mádeniyatqa itibar beriw kerek.

Milliy ideyaniń tiykarg’i túsiniyelerinen biri bawrikeńlik túrli millet hám elatta dárek adamlardiń, hár túrli diniy isenimli insanlardiń bir zamin, jalg’iz Watan, bir jurtta, bir yamaqta adamgershilik ideya, arziw-úmit, maqset hám niyet jolinda birgeislesiw, pikirles hám awizbirshilikli bolip jasawdi ańlatadi. “Bawrikeńlik mánis itibar menen” basqalar “ózgeshe” qádiriyatlar haqqinda bilimler, bahalar hám onda tiykarlang’an ámeliy xizmet dizimin óz ishine alatug’in jámiyetlik-mádeniy hádiyse”.¹⁰

Sonday-aq, ol ózgelerge kóre mehir-miriwbetli, g’amqor, keńpeyillilik kibi ruwxiy páziyetlerdi ózinde sawlelendiredi. Keń mánistegi bawrikeńlik ibarasi ózgelerdiń turmis tárzine, minez-quliy, úrip-ádetleri, tuyg’ilari, pikirleri, ideyalari, isenimlerine sabir-taqatliliq penen qarasti bildiredi. Bawrikeńliktiń ózi jámiyetlik, siyasiy, diniy, etnikaliq, mádeniy hám basqa túrde boliwi múmkin. Sońg’i on jilliqta “bawrikeńlik” túsiniqi internatsional sózge aylandi hám xaliqara mazmung’a iye boldi.

Jas áwladti milletlerara tatiwliq hám bawrikeńlik ruwxinda tárbiyalawda shańaraq, máhálle, tálim mekemeleri birgelik mexanizmlerin jánede jedellestiriw hám jedellestiriw máselesi áyne usi bag’dardiń tiykari esaplanadi. Bul protsesste

---

¹⁰ Bag’rikenglik- barqarorlik va taraqqiyot omili,-Toshkent.: Toshkent Islom universiteti, 2007,-B.9.

máhálleler xizmeti, olarda shólkemlestiriletug'in ideologiyaliq úgit hám násiyhat jumislarin tuwri jolg'a qoyiw, jas áwladti milletlerara tatiwliq hám bawrikeńlik ruwxında tárbiyalawda, máhálle, tálim mekemeleri birgeislesiwı jaqsi nátiyje beredi. Sebebi máhálle adamlar ómirinde áhmiyetli rol oynayd, oniń jámiyetlik turaqlılıq hám birgeislesiwdi támiynlewdegi orni júda úlken. Házirgi globallasıw sharayatında jas áwlad tárbiyası pútkil jámaátshiliktiń aldına úlken waziypalar qoyar eken, jas áwlad tárbiyasında milletimizdiń joqari qádiriyatlari bolip esaplanatug'in máhálle, shańaraq hám mekteptiń tásiri de úlken.

Prezident Shavkat Mirziyoev “Jámiyetlik turaqlılıqti támiynlew, muqáddes dinimizdiń tazalig'in asıraw-dáwir talabi” temasındaǵı konferentsiyadaǵı sózinde: “Qurani kárimde aytilg'an “Óz qollarıńız benen ózińizdi qáwıpket taslamań” degen hikmetli sózlerden juwmaq shig'ariwimiz lazim. Bizniń biyparwalig'imiz, arqayınlig'imiz tek apatshiliq keltiredi. Balalarimiz, shańarag'imiz, pútkil jurtimiz bosliq páleket keltiredi. “Bala ata-ana qolında bir amanatdır”,-deydi ullı danishpanlarımız. Balalarimiz, olardıń táǵ'diri, keleshegi haqiyqattan da júda amanat ekenligin búgingi ómir hár tárepleme ispatlamaqta.

Bizdi hámishe oylandirip kiyatirg'an jáne bir áhmiyetli másele-bul jaslarımızdiń ádep-ikramlılıg'i, júris-turisi, bir sóz benen aytqanda, dúnyaqarasi menen baylanisli. Búgin zaman tezlik penen ózgerip atir. Bul ózgerislerdi hámmeden de kóbirek sezinetug'in kim-jaslar. Maylı, jaslar óz dáwiriniń talaplari menen uyg'in bolsin. Lekin áyne payitta ózliginde umitpasin. Biz kimbiz, kimlerdiń áwladimiz, degen shaqiriq olardıń qálbinde dayim sáwleleninp, ózligine sadıq qalıwg'a úndep tursin. Bunda neniń esabınan erisemiz? Tárbiya, tárbiya hám tek tárbiya esabınan. “Bir balag'a jeti máhálle hám ata, hám ana”-degen maqaldıń haqiyqiy mánisin ańlaytug'in waqıt keldi”¹¹-degen sózlerinde álbette, tereń máni jaylasqan. Qisqasha aytqanda, uzaqti gózlep, ómirde bir qádem aldında júrip, bizdi tawda qaldırmaqshi bolg'anlardıń hiyle-nayranlarin aldinnan bilip, birinshi zarbani

---

¹¹Sh.Mirziyoev. “Ijtimoiy barqarorlikni táminlash, muqaddas dinimizning sofligini asrash-davr talabi” mavzusidagi anjumanda sózlagan nutqi. Tashkent shahri. 2017 yil 15 iyun.

olar emes, biz beriwimiz zárúr. Sonda mámlekettiń-mámleket, jámiyettiń-jámiyet ekeni bar kúshi hám qúdireti menen kórinedi.

Usi kóz-qarastan qarag'anda, máhálle aqsaqallari, diniy ag'artiwshi hám ruwxiy-ádep-ikramliq tárbiya máselesi boyinsha másláhátshiler, máhálle náwbetshileriniń jámiyetimiz ómirinde tinishliq hám tatiwliq, ózara húrmet hám birgeislesiw, sergeklik hám xabarlandiriw ortalıqtı bekkemlewdegi juwapkershiligi jánede artadı", dep máhálle, shańaraq hám basqa mekemelerdiń birgeislesiwine ayriqsha itibar qaratqan.

Jas áwladtı milletlerara tatiwliq ruwxında tárbiyalawdıń áhmiyetli waziypalarinan jáne biri-olarda milletlerara qatnas mádeniyatin qalıplestiriw.

Milletlerara qatnas-bul túrli millet wákılleriniń miynet, kúndelik turmis, shańaraq, mektep hám mektepten tisqari xizmettegi ózara qatnasti ańlatadı hám bir millet wákiliniń basqa milletler jaratqan milliy qádiriyatlarg'a húrmet penen qaraw, olardıń tili, milliy dástúrleri, milliy tuyg'i hám maqtanishi, tariyxi, ádebiyati, úrip-ádetlerin húrmet etiw, basqa millet wákılleri menen ózin bálent tutpastan, olardı ózine teń tutip qatnasta bolmaqlıq, basqa millet tárepinen jaratilg'an barliq jaqsi nárselerdi qabil etiwge tayarlıqtı ózinde qalıplestiriwdi óz ishine aladı.

Joqarida aytilg'an waziypalardı ámelge asiriw ushin dógereklerde watanpárwarlıq hám internatsional milliy tárbiya mazmuni tálim hám tárbiyaniń birligine tayang'an halda tómendegishe belgileniwi lazim: jas áwladqa Watanımız tariyxi, mádeniyati, sániyat tarawında g'árezsizlik jıllarında erisken úlken utislari haqqında jámiyetlik-siyasiy, ádeplilik, kórkem bilimlerdi sińdiriw arqali olarda milletlerara dosliq ruwxin qalıplestiriw, olardı Ózbekistan xalıqlari ómiri, dástúrleri, úrip-ádetleri, Ózbekistandag'i barliq xalıqlardıń g'árezsizlikti bekkemlewde mádeniy, ruwxiy qádiriyatlardı qayta tiklew ushin qilip atirg'an pidayi miyneti haqqında túsinikler beriw.

Juwmaqlap aytqanda, jas áwlad tárbiyasında bawrikeńlikti qalıplestiriw tálim-tárbiya protsessiniń úzliksizligi, dawalilig'i, maqsetli shólkemlestirilgenligi, kompleks jantasilg'anlig'i, sonday-aq, shańaraq, mektep, kolledj, litsey, joqari

oqiw orinlari birgeislesiwinde bawrikeńlik ortalig'iniń barlig'i kibi faktorlar arqali ámelge asiriladi. Diniy bawrikeńlik búgingi kúnde Ózbekistandag'i ruwxiy jańalaniw protsessinde puqaralar ortasında sabir-taqatliliqti, insan, jámiyet, dúnya haqqindag'i qaraslarg'a ózara kelisiw, húrmet tiykarında múnásibette bolıwın talap qilip kelmekte. Bawrikeńlik jámiyette tatiwliq hám birgeislesiw, turaqlılıq hám rawajlanıwdı támiynlewshi áhmiyetli faktorlardan esaplanadi. Sol sebep, Yunesco dúnyada qáwipsizlik hám tinishliqti bekkemlewde bawrikeńlik printsiplerin rawajlandırıw maqsetinde ag'za mámleketlerdiń imkaniyatlarin keńeyttiriw ushin ilájler islep shig'ip, kómek hám jeńillikler jaratıp bermekte.

1.2.Ózbekistanda isenim erkinligi hám diniy bawrikeńliktiń jámiyetlik-siyasiy printsipleri

Bawrikeńlik (tolerantlıq) mashqalası jámiyetlik ómirde áhmiyetli hám qiyin másele bolıp, onıń ishinde jámiyet ag'zalariniń huqıqı, demokratiya, ádalatpárwarlıq hám insanpárwarlıq, turaqlılıqti támiynlew kibi úlken jámiyetlik-siyasiy, huqıqiy hám ádeplilik túsinipler jatadı.

Bawrikeńlik túsiniği-bul sabir-taqatlılıq, shidamlılıq, bekkemlilik hámde insan, jámiyet hámde insaniyat haqqindag'i qaraslardıń unamli óndirisi esaplanadi. Áyne waqıtta diniy bawrikeńlik milliy ózlikti ańlawdıń áhmiyetli faktori boladı.

Ózbekistan Respublikasında 130dan artıq millet hám elat wákilleri milliy ideya negizinde birlesip, jurttinishlig'i, Watan rawajı, xalıq párawanlig'i, túrli konfessiyalarara bawrikeńlik hám milletlerara tatiwliq jolında birlesip jasap kelmekte. Mámleketimizde jasawshi barlıq xalıqlardıń huqıq hám erkinlikleri Ózbekistan Respublikası Konstituciyasında belgilep qoyıl'ın. Yag'niy, "Ózbekistan xalıqı, milletine qaramastan, Ózbekistan Respublikasınıń puqaralarınan quraydı"¹².

G'árezsizlik jillari bawrikeńlik túsiniği ilim sahiblariniń diqqatin ózine tartqan máselelerdiń birine aylandı. Usi múnásibet penen bawrikeńlik hámde diniy bawrikeńlik túsiniplerine birqansha táriypler berildi. Solardan, M.Maqsudova hám

---

¹² Ўзбекистон Республикасининг Конституцияси. – Т.: Ўзбекистон, 2017, 8-модда.

Z.Qurbanovalar pikirinshe, “Bawrikeńlik-shaxstıń basqalarg’a bolg’an múnásibetin sáwlelendiriwshi sezimleri bolip, átiraptag’ilar menen ózara múnásibetler protsessinde kórinedi. Bawrikeńlik-shaxstıń adamlardıń minez-qulqi, qatti-háreketleri hám múnásibetlerine baha beriwde óz kórinisin tabadi. Sonday-aq, bawrikeńlik, tek g’ana insanlarga, bálkim tábiyatqa, jerge, zatlarga múnásibetlerde de kórinedi”¹³. Bul táriypte bir millettiń basqa milletke, tábiyatqa múnásibetleriniń bawrikeńlikte kórinuwine urg’i berilgen. Bawrikeńlikte shidamlılıq, taqatlılıq, kewilbildiriwkibi tamanlari esapqa alinbag’an.

Bawrikeńliktiń jámiyette tinishliq hám turaqlılıqti bekkemlewde jámiyetlik birgeislesiw ideyasiniń ornı ayriqshalig’ına bawrikeńlik milletlerara tatiwliq ideyasi túrli xalıqlar birgelikte jasaytug’in aymaq hám mámleketlerdiń rawajlanıwın belgilep beriwden kelip shig’iwına itibar qaratıp izertlewshi T.Matibaev minaday táriypleydi: “Bir jámiyette jasap, miynet etip kiyatirg’an millet hám elatlarga tiyisli adamlar ortasındag’i awizbirshilikti bekkemlew, sonday-aq, hár-qiyli diniy isenimge iye bolg’an adamlardıń bir Watanda jasawın qollap-quwatlaw jaqsılıq, tanlılıq, mehir-shápáát, ózara bir-birin ańlaw bawrikeńlik emes, buniń ushin tek g’ana dindar, bálkim pútkil jámiyet ag’zalariniń g’amqorlig’i zárúr”¹⁴.

Bawrikeńlik túsiniginiń mazmuni keń hám kóp qirli bolg’anlıqtan hár bir avtor oni táriyplewde ózine tán jantasiw menen birer bir ideyag’a urg’i beredi. Haslında bawrikeńliktiń sotsiyallıq mánisi, rawajlanıw nizamshılıqlari xalqimizdiń ásirler dawamında qalıplesken dátúrleri hám qádiriyatlari, mádeniy hám ruwxiy miyrasi, ámeliy tájriybesi tiykarında sáwlesin tapqan, bekkemlengen jámiyetlik-siyasiy túsinik.

Bawrikeńliktiń jámiyetlik-siyasiy tiykari- bul tsivilizatsion rawajlanıwda oniń nizamshılıqlari, printsipleri haqqındag’i jámiyetlik-siyasiy bilimlerde sotsiomádeniyat sipatında qarar tabıw hám rawajlandırıw. Usi kóz-qarastan

---

¹³ M.Махсудова, З.Курбонова. Бағрикенглик – ўзбек халқи миллийлигининг таркибий қисми. “Бағрикенглик – жамият барқарорлигининг асоси” (илмий-амалий анжуман материаллари). - Т.: 2003. – Б.-128.

¹⁴ Матибоев Т. Ўзбекистонда миллатлараро тотувлик ва динлараро бағрикенгликни таъминлашда ижтимоий ҳамкорликнинг ўрни. Конфессиялараро мулоқот ва диний бағрикенглик – жамият барқарорлиги гарови (Халқаро конференция материаллари), Тўплам.-Т.: Тошкент ислом университети, 2014.-Б.89.

bawrikeńliktiń ózara bir-birine baylanisli siyasiy, huqiqiy, diniy, ádeplilik, estetikalıq, ekonomikalıq, ekologiyalıq hámde milliy ózlikti ańlaw komponentlerin kórsetiw múmkin.

Bawrikeńlik jámiyet rawajlanıwi tariyxında ózine tán áhmiyetli jámiyetlik-siyasiy máselelerden biri esaplang'an. Sonıń ushin filosofiyalıq oy-pikir tariyxında hám házirgi zaman izertlewlerde bawrikeńlik máselesiniń ol yaki bul tamanlarına itibar qaratılǵ'an. Solardan, T.Gobbe, K.Gel'vitsiy, F.Vol'ber, D.Didro, P.A.Gol'bax, J.J.Russo hám basqalar "Men"di erkin belgilew múmkinligin ádeplilik hám filosofiyalıq bilimler dárejesinde kúndelik sana sipatında qarag'an. Bawrikeńlik máselesi jámiyetlik-mádeniy ómirde filosoflar hám basqa izertlewshilerdiń diqqat orayında bolıp, bawrikeńlikti filosofiyalıq kategoriya sipatında teoriyalıq jaqtan tiykarlaw (Dj.Loki), jámiyet turaqlılıǵ'ın támiynlewshi áhmiyetli ruwxıy qádiriyat sipatında tiykarlandı.

Solay etip, bawrikeńlik jámiyetlik-siyasiy hám mádeniy-siyasiy rawajlanıwdıń áhmiyetli faktori sipatında qaralıp, ol tek g'ana diniy bawrikeńlik, taqatlılıq, bálkim turaqlı rawajlanıwdıń tiykarg'i faktorlarınan biri degen pikir qálipleseıdi.

"Bawrikeńlik-turaqlılıq hám rawajlanıw faktori" kitabında tuwri jazılǵ'anınday, "Bawrikeńlik ("tolerantlıq") sózi derli barlıq tillerde bir qiyli yaki bir-birin toliqtiriwshi mazmung'a iye. Olardı ulıwmalastırıp "bawrikeńlik" shidamlılıq, bekkemlilik, taqatlılıq, ózgeshe qarasar hám háreketlerge húrmet penen múnásibette bolıw, mirıwbetshilik, keshirimlilik, kewil bildiriw, mehribanlıq kibi mánilerge iye dew múmkin"¹⁵. Bul bawrikeńlikke berilgen táriypke qosılǵ'an halda diniy bawrikeńlikti ayırıqsha ajiratiw hám izertlew lazim dep esaplaymız.

Demek, bawrikeńlik tariyxıy-mádeniy rawajlanıw protsessinde hár bir shaxstıń óz-ózin ańlawı (solardan, milliy ózlikti ańlaw) hám usı tiykarda ózgelerge kóre múnásibeti qálipleseıdi. B.X.Jalilov, Sh.X.Togaevlar "Tolerantlıq filosofiyalıq kategoriya sipatında" atlı maqalada tolerantlıq dúnyaqarası hám oy-pikiri

---

¹⁵ Бағрикенглик – барқарорлик ва тараққиёт омили. –Т.:Тошкент ислом университети, 2007. Б. 8-9.

qálplesiwí hám kóriníwí haqqında pikir júritip, og'an kóre erkin, lekin bir-birin toliqtiriwshi basqish yaki etaplardi ajiratip kórsetken. "Olar uliwma tárizde tómendegiler: 1) tán aliw; 2) húrmet etiw; 3) birge islesiw. Birinshi hám ekinshi basqishlar tikkeley shaxs dúnyaqarasi hám oy-pikiri kórinetug'in jámiyetlik iskerligi sáwlesi. Eger tolerantliq birinshi yaki ekinshi basqish penen sheklenip qalsa buni passiv tolerantliq dew múmkin. Úshinshi basqishtiń ámelge asiwi tolerantliqti aktiv xizmet dárejesine kóteredi"¹⁶.

Bawrikeńlik tómendegi jámiyetlik-siyasiy tamirlarında kórinedi:

-insan huqıqları hám erkinliklerin tán aliwda;

-shidamlılıq, bekkemlik, taqatlılıq ózgeshe qaraslarg'a húrmet penen qarawda;

-óz iyman-isenimin saqlap, basqalar isenimi de kemsitilmeslikte;

-jinisi, irqi, milleti, tili, dini, sotsiyallıq kelip shig'iwı hám abiroyına qaramastan, barlıq kisiler hám ayrim shaxslarda birdey jantasiwda;

-bir kisiniń qaralarin basqalarg'a májbúriy sińdirmeslikte;

-insanniń ózgesheligin tán aliw hám túrli bay mádeniyatlardı húrmet qiliwda;

-insanniń óz-ózin ańlaw tariyxıy tájriybesiniń tán aliniwi;

-tinishliq hám turaqlılıqti támiynlew ruwxıy-mádeniyati rawajlanıwında.

Ózbekistanda uliwma bawrikeńlik, ásirese, diniy bawrikeńlikti jolg'a qoyiwda ózine tán bay tájriybe arttirg'an mámleketlerden bolip, ásirler dawamında túrli mádeniyatlar, milliy dástúrler hám diniy isenimler sáwbetke kirirken teberik jer bolip kelgen. Milliy hám diniy bawrikeńlik xalqımız mádeniyati hám mentalitetine aylang'an.

Biziń xalıq ázelden mehir hám miriwbetli xalıq. Olardıń bul ullı páziyleti áwladlarımız qaldırg'an miyras sipatında áwladlardan-áwladlarga ótip kelmekte. Teberik ata-babalarımız, anaxanlarımız óz perzentlerin qálb nuri menen tárbiyalap erjettiriwde ul hám qızların insápli, hadal, pákize, gózzal ádeplilik páziyetlerge iye

---

¹⁶ Конференциялараро мулоқот ва диний бағрикенглик – жамият барқарорлиги гарови. – Т.: Тошкент ислом университети нашриёти. 2014.-Б.257.

boliv menen bir waqitta olarda insanlarga'a kore jaqsi munasibette, mehir ham aqibetli bolivga'a shaqiradi. Basqa millet wakilleri menen dosliq munasibette boliv, olardin dini, isenim normalari, urip-adet, qadiriylarini hurmet etiw ruwxinda tarbiyalag'an.

Xalqimiz mentalitetini bunday ruwxta tarbiyalawdin jamiyetlik tamirlarina itibar qaratsaq, bul aymaqta jasag'an milletler, xaliqlar arasinda dosliq, birgeislesiw munasibetleri rawajlanip, bawrikeulik printsipleri qaliplesip barg'an.

Garersizliknin daslepki jillaridan baslap-aq jamiyetimizde ruwxiy pakleniw, reformalardin ideyalik tiykarlarini bekkemlewge ayriqsha itibar berip kelinbekte.

Ozbekistan jerinde erteden turli sivilizasiya wakilleri, madeniy qatlamlar, turli isenimi ham dunyaga qoz-qaraslar birge omir surip kelgen. Bul jerde jasawshi xaliq basqa jerlerden koship kelip, ornasip qalgan emes. Bul jer Shigis ham Batis, Arqa ham Qubla, ertedegi otmish ham ulli keleshekin tutasqan jeri, Orayliq Aziya insaniyat aqili, ilim ham madeniyatnin en ulli oraylaridan biri. Bul topiraqta dunyani taq qaldirgan sivilizasiyanin tamirlari payda bolgan, insaniyat tariyxinin ertedegi dawirlerine tiyisli diniy ham filosofiyalik dasturler qaliplesken. Ertedegi grek filosofi Geraklit bul jurtti «filosofiyalik oylaw besigi», dep biykarqa tariyplemegen. Sonida aytiw kerek, bizin sivilizasiya ozine tan tolerantliq oylaw usulina iye. Bunday oylaw usilga bizin jerimizde uzaq waqt ham otqa siyiniwshiliq, ham buddaviylik, yaxudiylik ham xristianlik, islam dinleri bolganin misal qilw mumkin.

Ana usunda dasturler tiykarinda qaliplesken milliy ideya Ozbekistanda jasawshi barge millet wakilerinin tupkilikli mapleri, xalqimizdin asirler dawaminda umtilip kelgen arziw-niyetlerin, maqsetlerin ozinde toplagan. Usi manide, jamiyetimiz milliy ideologiyasi, oz ahmiyetine kore, xalqimizdin tiykarqi maqsetlerin koresetetugin, onin otmishi ham keleshegin bir-biri menen baylanistiratugin asirlik arziw-armanlarinamelge asirwga xizmet qilatuğun ideyalar sisteması bolip esaplanadı.

Bul sistema quram bólegi milletlerara tatıwlıq ideyası bolıp, ol ulıwma insaniy qádiriyat, túrli xalıqlar birgelikte jasaytuğın mámleketler rawajlanıwın belgileydi, usı jerde tınıshlıq hámde turaqlılıqtıń kepilli bolıp xızmet qıladı.

Búgingi kúnde Jer júzinde 6 milliardtan zıyat xalıqlar bar. Hár bir millet Jaratqannıńjayıp ónimi. Jáhán dinleriniń muqaddes kitaplarında aytılwınsha, Alla insandı bir ata, bir anadan jaratqan lekin,olar bir-biri menen qatnas qılıw, tanısıwı ushın milletlerge bólip qoyğan. Mámleketler bunda kóp milletli (polietnik) hám bir milletli (monoetnik) quramına iye bolıp, hár biri ózine tánligi menen bir-birinen parıq qıladı. Hár bir mámleket túrli millet wákılleriniń barlıǵızeldenoğan ózine tán tábiy ráń-báreńlik baǵısh etip kelgen. Hár bir millettiń ulıwma mápleri menen birge óz qádiriyatları da bar. Ulıwma qádiriyat hám jeke mápler bir-birine qarsı keliwi yaki uyǵın bolıwı múmkin. Bunda mámlekettegi milliy siyosat áhmiyetliorınǵa iye boladı.

Ózbekstan sıyaqlı polietnik mámlekette túrli milletler wákılleri máplerin uyǵınlastırıw,olar arasında tatıwlıqtı támiynlew rawajlanıwdıń sheshiwshi sebeplerniń biri esaplanadı. Millet keleshegi basqa xalıqlar hám mámleketlerdiń rawajlanıwı, xalıq aralıq maydandaǵı imkaniyatlar menen de baylanıslı. Xalqımızdıń «Qońsı tınısh - sen tınısh» degen naqılında áne usı haqıyqat názerde tutılǵan. Pútkil dúnyada birinsh náwbette, qońsı mámleketlerde qońsı jasaytuğın etnoslar arasında tınıshlıq, awızbirshilik, turaqlılıq, birge islesiw, birlik, teń huqıqlı qatnas bolmasa,olardan hesh biri óziniń jarqın keleshegin támiynley almaydı.

Sonın menen birge, bir mámleket sheńberinde milliy mápler,olardıń rawajlanıwın támiynlew júdá qıyın másele ekenin de ańlawımız dárkar. Milletlerara tatıwlıq ideyasıáne usı máseleni tuwrı sheshiwge járdem beredi. Bul ideya - bir jámiyette jasap, bir maqset jolında miynet qılıp atırǵan túrli millet adamlarortasındaǵı óz-ara húrmet, doslıq hám birliktiń ruwxıy tiykarı.

Neshe mın jıllıq tariyxımız sonnan gúwaliq beredi, áliyjanab hám insanparwarlıq, milletleraralıq tatıwlıqqa umtılwıw xalqımızdıń eń joqarı páziyetlerinen biri bolıp esaplanadı. Bunda dástúrler áwladtan-áwlatqa ótip kelmekte.

Milletlerara tatıwlıq ideyası ilgeri súrilgen hám ámelde oğan erisilgen ğárezsiz Ózbekstan rawajlanıwında qolğa kiritilgen eńúlken jeńislerden biri. Mámleketimiz basshılıǵı milliy máselelrdi ádil, xalıqara prinsiplerge say jol menen sheshiw, milletlerara qatnasıqlardı uyǵınlastırıw is-ilajların kórdi. Bunda konstitusiyalıq talaplar tiykarında is tutıldı. Jurtımızdıń kóp milletli xalqı ańında «Ózbekstan – jalǵızsań Watan» degen ideya tiykarında haqıqiy watanlaslıq tuyǵusın qalıplestiriw bul tarawdaǵı islerdińáhmiyetli baǵdarlarına aylandı.

Ózbekstan Respublikası Konstitusiyasınıń 8-stat`yasında «Ózbekstan xalqın millnetinen qatıy názer, Ózbekstan Respublikasınıń puxaraları quraydı», dep anıq belgilep qoyılǵan. «Ózbekstan xalqı» túsiniǵi mámleketimizde jasap, bir maqset jolında miynet qılıp atırǵan túrli millet adamları ortasında óz-ara húrmet, doslıq birlik ushın ruwxıy tiykar bolıp xızmat qıladı. Bunnan basqa Konstitusiyamızda «Ózbekstan Respublikası ol tirretoriyasında jasawshı bárshe millet tilleri, úrp-ádetleri hám dástúrleri húrmet qılıwdı támiynleydi, olardıń rawajlanıwı ushın imkan sharayat jaratadı», - dep ayılǵan. Bunda turmısımızda kóplep ushırasıwlar ámelge asırılmaqta. Ásirese, 1992-jıldan-aq milliy-mádeniy oray xızmetin jetilistiriw hám olarǵa kómeklesiw maqsetinde Respublika baynalmilal mádeniyat orayı dúzilgeni buǵan mısıl bola aladı. Bul millet-mádeniy oray xızmetin birlestirgen bul jámaát shólkemi búgin 140 tan artıq oraylar isin jetilistirip kelmekte. Mámleketimizde jasap atırǵan túrli millet wákilleriniń óz ana tilinde oqıwı ushın keń imkaniyatlar jaratılǵanı, mektepler hám joqarı oqıw orınlarında buǵan ámel qılınıp atırǵanı, kóplep tillerde gazeta hám jurnallar baspadan shıǵıp atırǵanı, telekórsetiw hám radio esittiriwler alıp barılıp atırǵanı bul tarawdaǵı nátiyjeli xızmettiń ayqın kórinisi.

Qaysı jerde milletlarara tatıwlıq ideyasınıńáhmiyeti ańlap jetilmese, jámiyet turmısında túrli qarama-qarsılıqlar, mashqalalar payda boladı, olar tınıshlıq hám turaqlılıqqa qáwip saladı. Búgingi kúnde dúnyanıń ayırım orınlarında bolıp atırǵan milliy qarama-qarsılıqlar usınnan dárek berip tur.

Milletlerara tatıwlıq ideyasın ámelge asırıwǵa tosqınlıq beretuǵın eń qáterli qáwip milleshilik hám shovinizm bolıp esaplanadı. Bunday illet, zıyanla ideya

tuzağına túsken jámiyet tabiiy ráwishte apatlıqqa júz tutadı. Bunğan uzaq hám jaqın tariyxtan kóplep mısallar keltiriw múmkin. Bir ğana fashizm ideyası XX ásirde insaniyat basına áwele bárshe ásirlerdege qarağanda kóbirek kulpet, apat-báleler jawdırdı, aqır-aqıbette ózi de apatqa ushıradı. Lekin elege shekem fashizm, bol`shevizm, shovinizm, rassalıq ideyaların tiriltirip, milletlerara tatıwlıq, birdemlik ideyasına qarsı «keri júriwge» shólkemlestiriwge ornatıp atırğan kúshler barlıǵı bárshemizdi berk bolıwǵa tartıwı lazım.

Ideologiyalıq gúresler kúsheygen búgingi kúnde puxaralarımız qalbinde ana Watanımızǵa, bay tariyxımızǵa, milliy qádiriyatlarımızǵa, millettiń ólmes ruwxı bolğan ana tilimizge salamat qatnastı qarar taptırıw, olardıń ideologiyalıq immunitetini qalıplestiriw zárúr. Prezidenttimiz aytqanlarında, berer-bir kesellikti emlemesten aldın insan organizminde dáslep, oğan qarsı immunitet hasıl qılınadı. Biz de xalıqtıń túrli qatlamları qálbi hám ańında zıyanlı ideyalarǵa qarsı ideologiyalıq immunitetti qalıplestire alsaq, hár qıylı «dávatchi» lardıń aldawlarına ushpaytuǵın, óz jurtı Watanı xalqı ushın pıdayı insanlardı tárbiyalay alamız.

Ullı arızıw-úmitler, birlik, awızbirshilik, biradarlıq jurtı sıpatında 130 dan zıyat millet wákillerin ózinińıssı bawırına alğan biytákirar diyarımızdı «Doslıq hám bawrıkeńlik úlkesi» dep aytıwımız tábiyiy. Búgingi kúnde hámimizdiń muqaddes mákanımız – ortaq úyimiz bolmısh Ózbekstanımızdaǵı real haqıyqatlıq sonnan ibarat, bul jerde jasap atırğan túrli millet hám din wákilleri arasında ózine tán tariyxıy-etnografiyalıq birlik qalıplesken. Bull birlik «Ózbekstan xalqı» dep ataladı.

Búgingi kúnde milliy-mádeniy oraylardıń barlıǵı Watan táǵdiri ushın joqarı juwapkershilik tuyǵısı menen jasamaqta hám hárbir iste tolıq awızbirshilik penen bir jaǵadan bas shıǵarıp háreket qılmaqta. Bul álbette, baxtıımız qomusı bolmısh Ózbekstan Konstituciyası arqalı kepillengen teń huqıq hám keń imkaniyatlar nátiyjesi. Hár qanday dushpandı artta qaldırıp, hár qanday qıyınshılıqtı jeńiwge qádir bolğan qúdiretli kúsh – mine usı awızbirshilik hám birlikte jámlengen. Sonıń ushın da, búgingi kúnde Ózbekstanúlken imkaniyatlar mámleketi sıpatında pútkil dúnyada tanılmaqta.

Bizni milliy-mádeniy oraylarımızda ġárezsiz Ózbekstan mámleketiniń málim milletine tiyisli puqaralardı ózinde birlestirgen ġárezsiz jámáá shólkemi sıpatında olardı óz haq-huqıqları menen bir kqatarda Watan aldındağı minnet hám juwapkershiliklerdi de tolıq ańlap jetken halda mámleketimizdiń jarqın keleshegi jolında shin kewilden xızmet etedi.

Ulıwma milliy ideya hár qanday siyasiy ideyalardan ústin ekenligin hám sonday bolıwı turmıslıq zárúrlık ekenligin tereń ańlap jetken halda barlıq jerleslerimiz milliy ideologiyamızdıń ideyalarıátirapında bekkem birlesiwge hámde Watan keleshegi, jurt tınıshlıǵı, xalıq abadanlıǵı ushın bir tán bir jan bolıp ġuresiw, bunda hámıyshe sergeklik, jankúyerlik hám pıdayılıq penen xızmet etedi.

Isenim adamzat sanasinin ajiralmas qásiyeti, ruwxiy halati bolip, ol beligili bir aniq ideyalar, shinliq dep esaplangan túsinikler tiykarında qalıpleseedi. Isenim adamlar ómiriniń ruwxiy tiykari, og'an jol-joriq kórsetiwshi, duńyada jasawiniń m ánis-mazmunin ańlawg'a j árdem beriwshi bilimler, ideyalar sistemasi bolip, olardıń durislig'ina shin iseniwge baylanisli bolg'an psixologiyaliq, sezimdi de óz ishine aladi. Bilim hám ideya adamniń sana-sezimin iyelew menen birge, oniń ámeliy iskerliginiń, turmis táriziniń tiykarina aylang'anda g'ana isenim dárejesine kóteriledi. Isenim adam iskerliginiń izbe-izligin, qiyinshiliqlardan qoriqpastan aniq maqsetke qaray umtiliwin, ruwxiy-ideyaliq turaqlilig'in támiyinleydi. Adamda isenim bekkem bolmasa yamasa qanday da unamsiz máplerge tiykarlansa, onda insan alg'a qoygan maqsetine erise almaydi yaki jámiyette buzg'inshiliqtin, jánjellerdin kelip shig'iwina sebepker boladi.

«Ózbekstan—keleshegi ulla mámleket» ekenligine, jurtimizda azat hám abat Watan, erkin hám abadan turmisti qalıplestiriwge toliq múmkinshilikler bar ekenligine puqaralarimizda, ásirese jaslarimizda isenimdi payda etiw búgingi kúndegi ideyaliq-tárbiyaliq jumistiń basli waziypasi bolip tabiladi.

Isenimniń tiykarg'i kórinisleriniń biri—din. Din sozi arabsha bolip, biziń tilimizde «isenim», «itaat» mánislerin beredi. Diniy kózqarastan alg'anda, din adamlarga birden-bir tuwri jol kórsetetug'in iláhiy qudiretke isenim haqqindag'i táliymat bolip esaplanadi. Bul jerde iláhiy kúshlerge: quday, oniń

payg'ambarlarina, perishtelerga, káramatli kitaplarga, aqiretke, dozaqqa hám beyishke, tág'dir hám ólgennen keyin qayta tiriliwge isenim túsiniledi. Quranda din sózi 100 den artiq mártebe ushirasadi. Islam boyinsha din bul dunyada hám ol dunyada jaqsiliqqa alip bariwshi iláhiy kórsetpeler dep aniqlanadi.

Dúnyaliq ilimler boyinsha din—jámiyetlik tariyxiy qubilis, adamzat rawajlaniwiniń belgili bir basqishinda payda bolg'an jámiyetlik sananiń formalariniń biri. Qalay etip túsindirilse de, din isenim sezimi boladi. Al, isenim bolsa adam ushin og'ada zárúr, oniń ómiriniń mánisin bildiretug'in ruwxiy zárúrlík bolip esaplanadi. Dúnyada isenimi joq xaliq joq. Din insandi hám álemdegi barliq nárselerdi jaratqan, usiniń menen birge insanlarga tuwri, haqiyqiy, ádil turmis jolin kórsetetug'in hám uyretetug'in iláhiy bolmisqa isenim, kózqaras, táliymat boladi. Din neshe miń jillardan berli adamlarda isenimdi, erteńgi kúнге úmit penen qaraw sezimin bekkemlep kelgen hám házir de sonday bolmaqta. Adamlarga qiyinshiliqlardi jeńip ótiwge kúsh-quwat bag'ishlap kelmekte.

Birinshi Prezidentimiz Islam Karimov dinniń mánisine baha berip, bilay degen edi: «...din adamlarda isenim sezimin bekkemlegen. Olardi páklep, jetilistirgen. Turmis sinawlari, mashqala hám qiyinshiliqlardi jeńil etiwge kúsh bag'ishlagan. Uliwma insaniy hám mánáwiý qádiriyatlardi saqlap qaliwg'a hámde áwladtan áwladqa jetkeriwge járdem berip kelgen» (6-35). Din adamzatti hesh qashan jaman jolg'a baslamaydi, adam balasin qirag'i boliwga, haram islerden jiraq, boliwg'a, dúnyada jaqsi islerdi islep jasawg'a shaqiradi.

Din isenimniń ayriqsha kórinisi sipatinda adamlardi birlestirip turadi. Olarda iyman-isenimdi qáliplestiredi, diniy máresimler, ámeller, muqaddes pikirler arqali ádep-ikramlilik-mánáwiý tárbiyani ámelge asiradi, belgili bir sistemaga iye bolg'an ideologiya sipatinda juzege shig'adi. Tariyxqa názer salsaq dúnyaniń barliq ayaqlarindag'i xaliqlar diniy isenimge iye bolg'an, biraq hár bir xaliq, elat, millet, hátte, qáwimler óz dinlerine iye bolg'an. Olardiń barlig'inda da jaqsiliqti qollap-quwatlaw, jamanliqti biykarlawga usag'an ádiwli ideyalar násiyat etilgen. Dinler araliq munásibetlerde keńpeyillilik (tolerantliq,) ideyasi ústemlik etken. «Tolerantliq» sózi latinshadan aling'an bolip, basqalarga shidamlilik, rayshilliq,

kewiline qarawshiliq yag'niy keńpeyillilik degen mánisti bildiredi. Házirgi dáwirde «dinleraraliq kenpeyillilik ideyasi -hár qiyli diniy isenimge iye bolg'an adamlardıń bir aymaq, bir Watanda, ádiwli ideya hám niyetler jolında birge islesip hám awizbirshilikte bolip jasawin ańlatadi» (21-39).

Orayliq Aziya, atap aytqanda, Ózbekstan diniy keńpeyillilik ámelge asqan aymaq bolip esaplanadi. Bul aymaqta áyyemgi dáwirlerden-aq hár qiyli mádeniyat, til, úrp-ádet, turmis ta'rizine iye bolg'an, hár qiyli dinlerge isengen bir neshe xaliqlar jasag'an. Olardıń arasında hesh qashan diniy tiykarda jánjeller bolmag'an. Barliq dinshiller tinishliq hám tatiwliqta jasap, jámiyettiń mánáwiý rawajlaniwina óz úleslerin qosqan. G'árezsizlik dáwirinde Ózbekstan diniy keńpeyillilik hám ózara kelisim salasında basqalarg'a órnek bolmaqta. Buni ataqli mámleketlik g'ayratkerler hám diniy shólkemlerdiń basshilari tán almaqta. Ózbekstan húkimetiniń diniy keńpeyillilik siyasatiniń nátiyjesinde tek islamg'a g'ana emes, barliq diniy konfessiyalardıń erkin islewine jag'day dúzilgen. Mámleketlerdi dinge múnásibeti boyınsha ekige bóliw múmkin: diniy hám dunyaliq (diniy emes). Diniy mámlekette din mámlekettin ajiratilmag'an, diniy qag'iydalar jámiyettegi siyasiy protsesslerdi ámelge asiriwg'a tikkeley qatnasatug'in mámleket boladi. Máselen, olardıń qatarına házirgi kúnleri Rim papasi, Saud Arabstani, Iran hám t.b. lar kiredi.

Házirgi zaman tsivilizatsiyasiniń aldińg'i qatarında baratirg'an ellerdiń derlik barlig'i dúnyaliq mámleketler bolip tabiladi. Dúnyaliq mámleket din mámlekettin ajiratilg'an, mámlekettiń ishki hám sirtqi siyasatina aralaspaytug'in, mámleket óz funksiyalariniń hesh qaysisin diniy shólkemlerge júklemeytug'in, mámleket diniy shólkemniń kúndelikli islerine aralaspaytug'in mámleket boladi. Dúnyaliq mámlekette puqaralarg'a hújdan erkinligi beriledi, onda barliq puqaralar qaysi dinge iseniwine qaramastan nizam aldında teń boladi, dinge iseniwshiler de hám isenbewshiler de birdey huqıqqa iye boladi. Dúnyaliq mámlekette hesh bir dinge artiqmashiliq berilmeydi, barliq dinlerdiń nizam aldında teńligi real ámelge asiriladi. Onda bilimlendiriw sistemasi dinnen ajiratiladi, oqıw sistemasiniń mazmunına diniy pánler kirgizilmeydi.

Dúnyaliq mámlekette dinge iseniw erkinligi toliq támiyinlenedi, og'an demokratiyalıq printsipler negizinde izzet-húrmet kórsetiledi, dinge eldegi mánáwiy-mádeniy, tariyxiy qádiriyatlar hám táliymatlar sistemasiniń áhmiyetli jáne teń huqıqlı buwini dep qaraladı. Xalıqtıń kópshiligini qurawshi túpkilikli xalıqtıń dinine de, al bul el ushin dástúriy emes, hár qiyli tariyxiy tág'dirlerge baylanisli usi jurtqa kirip kelgen basqa dinlerge de birdey qatnas jasaladı.

Álbette, dúnyaliq mámlekette din mámlekettin ajratilg'anlig'i menen ol jámiyetten ajratilıwi múmkin emes. Usi jag'daydan kelip shig'a otirip, dinniń jámiyetlik, mánáwiy-tárbiyalıq róli tán alinadı.

Ózbekstan Respublikasi islamiy mámleket emes, al demokratiyalıq, puqaralıq, huqıqiy jámiyet qurıp atirg'an dúnyaliq mámleket. Ózbekstan Respublikasi Konstitutsiyasında dúnyaliq mámleketke tán bolg'an printsipler hám normalar oz sáwleleniwini tapqan. Ózbekstan Respublikasi Konstitutsiyasında «dúnyaliq mámleket» degen termin joq bolsa da, bir qansha statyalarda oniń toliq mánisi berilgen. Máselen, 61-statyada «diniy shólkemler hám birlespeler mámlekettin ajratilg'an... Mámleket diniy birlespelerdiń iskerligine aralaspaydı» delingen. Al, 57-statyada «diniy ruwxtag'i siyasiy partiyalardıń hámde jámiyetlik birlespelerdiń dúzilıwi hám iskerligi qadag'an etiledi». Ózbekstan Respublikasi Konstituciyasınıń 12-statyasında «hesh qaysi ideologiyaniń mámleketlik ideologiya sipatında ornatiłwi múmkin emes»dep kórsetilgen.

Ózbekstandag'i mámleket hám din múnásibetleriniń mánisin kórsete otirip, Prezidentimiz Islam Karimov bilay degen edi: «Mámlekettiń isi—mámlekettiki, dinniń isi—dindiki boliwi lazim. Bul názik hám quramali máselede múnásibetlerdiń ózara húrmet hám isenim tiykarında quriliwi birden-bir maqul jol.

Mámleket dinge iseniwshi puqaralardıń diniy isenimi hám huqıqlarin qanshelli húrmet etse, dinge iseniwshiler de mámleket nizamlarin hám siyosatın sonshelli húrmet-izzet qiliwlari shárt. Sonda g'ana, hesh kimnin hesh kimnen kewli qalmaydı» (5-74).

Ózbekstan Respublikasi Konstitutsiyasınıń 18,31,57,61-statyalarında insanlar ushin basqa erk hám huqıqlar menen birge hújdan erkinligi, qálegen dinge iseniw

yamasa hesh qaysisina isenbew huqiqina kepillik berilgen. Mámleketimiz din hám hújdan erkinligine úlken áhmiyet bere otirip, xaliqtıń mánawiyatına say keletug'ın iyman-isenim, ádillik-insap, turaqlılıq, miyrim-shápáát, ar-namis, hadallıq, shin sózlilik, pákizelik, ádep-ikramlılıq siyaqlı ádiwli paziyetlerdi rawajlandiriw hám bekkemlewdi tiykarg'ı waziypa etip belgiledi. Hújdan erkinligi haqqında tiykarg'ı nizamniń arnawlı 31-statyasında «hújdan erkinligi hámme ushin kepillestiriledi, hár bir adam hár qanday dinge iseniwge yamasa hesh qaysisina isenbewge haqılı. Diniy kózqaraslardı májbúriy túrde tańiwg'a jol qoyilmaydı»,—dep ayriqsha atap kórsetilgen. Bunda dúnyalıq, demokratiyalıq mámlekettiń dinge múnásibeti óz sáwleleniwin tapqan.

Dúnyalıq rawajlanıw jolin tańlagan Ózbekstanda hújdan erkinligi «Hújdan erkinligi hám diniy shólkemler haqqında»g'ı Nizamda ayqın belgilengen. Hújdan erkinligi jámiyetlik-filosofiyalıq túsiniq bolıp, ol hár kimniń óz isenimi, bilimi boyınsha oylaw hám jasaw imkaniyati boladı. Siyasiy jaqtan hújdan erkinligi demokratiyaniń kórinislerinen biri, yuridikaliq tárepten alg'anda shaxstıń jeke huqıqları erkinlikleriniń kórinisi boladı.

Nizam 1991-jili 14-iyunda qabil etilgen bolıp, 1993-jili ayırım qosimshalar hám ózgerisler kirgizildi. 90-jillardıń aqırına kelip nizamda bir qansha kemshiliklerdiń bar ekenligi ayqın sezile basladı. Máselen, meshitlerdi ashiwdiń kutá ápiwayilasiwi, olardı quriw jumislarin kampaniyag'a aylandırıp jiberdi. Nizam qabil etilgen waqıtları olardıń sani 89 bolsa, jeti jil ishinde bes mińga shekem kóbeydi. Meshitlerdiń basım kópshiligi rásmiylestirilmegen hám qánigeli imamlar menen támiyinlenbegen edi. Atap aytqanda, olardıń 95,8 %i diniy mag'liwmatqa iye emes adamlar bolg'an. Eń unamsız jeri sonda, olar ekstremistlik-fanatikalıq ideyalardı násiyatlaw oraylarına aylang'an.

Usınday kóplegen káte-kemshilik esapqa alına otirip, 1998-jili 1-mayda «Hújdan erkinligi hám diniy shólkemler haqqında» g'ı Nizamniń jańa redaksiyasi qabil etildi. Kirgizilgen ózgerisler tómendegilerden ibarat:

—Eger burinlari nizam 30 statyadan tursa, endi ol og'ada iqshamlastirilg'an 23 statyadan ibarat boldi.

—Nizamniń 7-statyasina muwapiq Ózbekstan Respublikasında bilimlendiriw sisteması dinnen ajratılǵ'an barlıq puqaralarg'a dúnyalıq bilim alıw huqıqı berilgen.

—Nizamniń 8-statyasında diniy shólkemler Ózbekstan Respublikasınıń 18 jasqa tolg'an hám respublika aymag'ında turaqlı jasaytug'in 100 den kem bolmag'an puqaralardıń ótinishleri menen dúziledi dep ayırıqsha atap kórsetilgen. Sonday-aq, belgili bir konfessiyag'a qarastı diniy shólkemlerdiń jumislarin muwapiqlastiriw hám bag'darlap bariw ushin olardıń respublika boyınsha birden-bir oraylıq basqariw uyimi dúziliwi haqqında reje tastiyıqlap qoyıldı. Sonday-aq, tiyisli diniy mag'liwmatqa iye bolg'an Ózbekstan puqaralari diniy shólkemlerdiń basshilari etip saylanıwi, bunday lawazimg'a ayırıqsha jag'dayda sirt el puqaralariniń kandidaturalari Ministrler Kabineti janındag'i Din isleri boyınsha komitet penen kelisip aliniwi kerekligi belgilendi. Nizamniń 5-statyasında bir konfessiyadag'i dinshillerdi basqasına kirgiziwge qaratılǵ'an háreketler (prozelitizm), sonday-aq, basqa hár qanday missionerlik háreket qadagan etildi.

Mámleket dindar puqaralardıń diniy isenim hám haq-huqıqların qanshelli húrmet etse, dindarlar da mámleket nızamların hám siyasatın sonshelli húrmet-izzet qılıwları shárt. Diniy shólkemler mámlekettin ajıralǵ'an bolsa da, biraq olar jámiyetten ajıralmag'an. Óytkeni dindarlar hám diniy shólkemler jámiyettiń sociyallıq siyasiy turmısında qatnasıw huqıqına iye. Sonıń menen birge talabalardıń diniy shólkem ne ekenligi, onıń dárejesi qanday ekenligin bilip alıwları paydadan halı bolmaydı. Diniy shólkem – diniy iqtıyajlardı birgelikte qandırıw yáki qandırıwg'a kómeklesiw maqsetinde dúziletug'in hám diniy máresimlerdi orınlaw tiykarında is kóretug'in iqtıyariy, teń huqıqlı hám óz-‘zin basqarıwshı birlespe. Ol sonıń menen birge puqaralardıń hújdan erkinligin kepilliwshi dúzilmelerden biri bolıp esaplanadı. Diniy shólkemlerdiń eń tiykarǵı belgisi olardıń óz-ózin basqarıwı, yag'nıy olar hákimshilik jaqtan mámleket mekemelerinen ajratılǵ'an. Diniy shólkemler óz nızamlarına tiykarlang'an halda is alıp baradı.

Jańa redakciyadag'ı nızamg'a kóre diniy shólkem Ózbekstan Respublikasınıń 18 jasqa tolg'an hám respublika aymag'ında turaqlı jasap atırg'an 100 adamnan

kem bolmag'an puqaralar baslamasi menen dúziliwi múmkin. Dúzilgen birlespe hám shólkemler Respublika Ádillik Minstrligi tárepinen orınlardag'ı tiyisli wálayat, rayon, qala, awıl aymaqlarında bolg'an ádillik basqarmaları tárepinen dizimge alıadı. 1991-jılda qabıl etilgen diniy shólkem 20 adamnıń baslaması menen dúziliwi múmkinligi kórsetilgen edi. Nátiyjede diniy shólkemler dúziw hám meshitler qurılısı

1990-1992-jıllarda háwij aldı. Bul ishki hám sırtqı tásirler tiykarında júz berdi. Ishki derek bul dinge berilgen erkinlik bolsa, sırtqı dererk kóplegen musulman mámleketlerindeki watanlaslarımızdıń meshit qurılısına materiallıq járdem bergenligi. Eger 1990-jıllarda respublikamızda 119 diniy shólkem bar bolg'an bolsa, 1997- jılg'a kelip olardıń sanı 5000 nan da asıp ketti hám olarda iskerilik kórsetken imamlardıń 23% diniy mag'lıwmatqa iye edi. Bul diniy shólkemlerdiń kópleri dizimnen ótpegen hám nızamsız tiykarda iskerilik kórsetpekte edi. Medreselerdiń sanı da 100 den asıp ketken bolıp, solardıń 20 sı g'ana Ózbekstan musulmanlar mekemesine baylanıslı edi.

Wázirler mekemesi qasındag'ı din isleri boyınsha komitet G'MDA mámleketleri arasında birinshilerden bolıp Ózbekstanda 1992-jıl 7-mayda dúzilgen. Bul shólkem mámlekettiń din tarawındag'ı siyosatın muwapıqlastırıw, axborot hám qadag'alaw, másláhát hám usınıs beriw wáziypaların orınlaydı. Bunday shólkem qońısı mámleketlerde joq.

1998-jıldıń aprel ayında mámleketimiz aymag'ında turaqlı sociyallıq-siyasiy ortalıqtı saqlaw, diniy mekemeler iskeriligini úyreniw, jasırın iskerilik kórsetip atırg'an diniy shólkemlerdi anıqlaw, bul tarawda jol qoyılǵ'an qáte kemshiliklerdi joq etiw maqsetinde diniy shólkemler qaytadizimnen ótkerildi. Diniy shólkemlerdiń oraylıq basqarıw organları Adillik ministrligi tárepinen, diniy shólkemler bolsa bul wázirliktiń orınlardag'ı basqarmaları tárepinen Wázirler Mekemesi qasındag'ı Din isleri boyınsha komitet penen kelisilgen halda sheshiledi. Dizimge alıw haqqındag'ı arza bir y dawamında kórip shıǵ'ıladı.

Házirge kelip Ádillik Ministrliği tárepinen dizimge aling'an diniy shólkemlerdiń ulıwma sanı 2200 artıq bolıp, sonnan 2000 islam dinine, 163 xristian hám 47 basqa dinlerge tiyisli shólkemler esaplanadı. Olar 16 diniy konfessiyag'a birlesken halda iskerilik alıp barmaqta. Olardıń eń irisi Ózbekstan musulmanlar idarası, Rus provaslov shirkewi, Rim katolik shirkewi, Tashkent hám Orta Aziya Eparxiyasi, Yaxudiyler jámáátleri hám basqalar. Nızamg'a muwapıq diniy shólkemlerdiń basshıları Ózbekstan puqarası bolıwı hám keminde 5 jil jasag'an bolıwı kerek.

Bul nızamnıń 13-statyasına kóre diniy shólkemler tómendegi halatlarda tamamlanıwı belgilengen:

- Bul shólkem ózin-ózi tarqatıp jiberse;
- Bul shólkem usı nızam yáki onıń iskeriligin tártipke salıwshı basqa nızam hújjetleri talapların buzg'anda

Nızamg'a muwapıq, diniy shólkemler birar bir siyasiy partiyalar iskeriliginde qatnasıw, siyasiy partiyalarg'a finanslıq jaqtan járdem kórsetiw huqıqına iye emes.

Soday-aq diniy siyasiy partiyalar dúziw qadag'aalang'an.

Diniy shólkemler, dindarlar hám basqa puqaralardıń dinnen mámleketke , konstituciyag'a qarsı is alıp barıwına, dinnen óz siyasiy maqsetlerin ámelge asırıw ushın nıqap sıpatında paydalanıwg'a mámleket jol qoymaydı.

«Hújdan erkinligi hám diniy shólkemler» haqqındag'ı nızamda belgilengen tártiplerdi buzg'anlar nızamg'a kóre juwapkershilikke tartıladı.

Oqıtıwshı talabalar dıqqatın nızamnıń jáne bir tiykarg'ı statyası«Mektepti dinnen hám diniy shólkemlerden ajratıw» dep atalıwshı statyasına qaratıw lazım.

Bunı qanday túsiniw kerek? Mámleketimizdegi mámleketlik bilim jurtları dúnyalıq bilim beriwshı bilim dárgayları esaplanadı. Ulıwma tálim , kollejler, akademik liceyler, joqarı oqıw orınları oqıw rejelerine diniy bilim beriw sabaqlıq sıpatında kiritilmeydi. Biraq bul puqaralar diniy tálim alıw huqıqına iye emes, degeni emes.

Mámleketimizde diniy tálím qanday ámelge asırıladı. Nızamnıń 3-statyası 2-bóliminde kórsetilgenindey «Erjetpegen balalardı diniy shólkemlerge qaratıw, sonday-aq olardıńıqtıyarına, ata-anaları yáki olardıń ornın basatug'ın shaxslar qatarına qayshı tárizde dinge oqıtıwg'a jol qoyılmaydı». Bul nızamg'a qayshı ráwishte er jetpegen balalardı dinge oqıtıw ÓRes Jınayat kodeksiniń 145-statyasına muwapıq eń kem is haqınıń eliw esesinen jetpis bes esesine shekem járiyma yáki eki jıldan úsh jilg'a shekem azatlıqtan ayırıw menen jazalanadı. Nızamg'a kóre diniy tálím arnawlı diniy oqıw orınlarında ámelge asırıladı. Diniy shólkemlerdiń oraylıq basqarıw organları ruwxaniyeler hám ózlerine kerekli bolg'an diniy xızmetkerler tayarlaw ushın diniy oqıw orınların shólkemlestiriwge haqlı.

Dinnen sabaq beriwshiler, ustazlar tiyisli arnawlı bilimge iye bolıwları hám oqıtıw haqqındaǵı arnawlı ruxsatnamag'a iye bolıwları zárúr.

Nızamda jeke tártipte yag'nıy úyde diniy tálím beriw qadag'an etiledi.

Házirde Ózbekstanda 10 diniy oqıw jurtlari iskerilik kórsetpekte. Bular Tashkenttegi Imom al-Buxoriy atlı Islom instituti, «Kókaldosh», Buxaradag'ı«Mir Arab» medreseleri; sonday-aq, Tashkenttegi «Xadichai Kubro», Buxaradag'ı«Jóybori Kalon» hayal-qizlar islam orta arnawlı bilim jurtları; Namangandag'ı«Mulla Qirg'ız», Úrgenishtegi «Faxriddin ar-Roziy», Andijandag'ı«Said Muxyiddin Maxdum» islam orta arnawlı bilim jurtlari hám basqalar. Ózbekstanda din mámleketten ajratılǵ'anı ushın diniy oqıw jurtları mámleketlik xalıq tálimi quramına kirmeydi.

Endi mine usı diniy bilim jurtlardıń ayrımları haqqında mag'lıwmat beremiz.

Imom al-Buxoriy atındag'ı Tashkent Islom instituti joqarı diniy oqıw orayı bolıp 1970-jıldı shólkemlestirilgen hám 1971-jıl oktyabrden baslap iskeriligin baslag'an. Ózbekstan musulmanlar idarası quramında. Ol dinler taiyxı hám nazariyasın tereń iyelegen, islam dini tiykarların ózlestirgen, arab tilinde sóyley alatug'ın qánigeler, imam hatipler tayarlaydı. Oqıw múddeti 4 jıl. Tashkent islam instituti Ózbekstan musulmanlar idarası tárepinen tastıyqlang'an qag'ıydalar

tiykarında orta ulıwma tálim hám de orta arnawlı diniy mag`lıwmatqa iye bolg`an 35 jasqa shekemgi jaslardı qabıl etedi. Bul jerde 130 talaba bilim aladı. Bul tálim ornı g`árezsizligimizge shekem buring`ı awqam dáwirinde birden-bir islam oqıw jurtı bolg`an.

Ózb.Respublikası Wázirler mekemesi qasındag`ı Tashkent islam universiteti Ózb.Respublikası Prezidentiniń 1999-jıl 7-apreldegi pármanına kóre shólkemlestirilgen.

Diniy qádiriyatlardıń jámiyettegi ornı filosofiyalıq tásiri sonnan ibarat, barlıq dúniya dinleri qatarında musulman ruxaniylari hám jámiyet ag`zalariniń ruwhiy tárepten pákleniw, óz ara húrmet, mehir miriwbet siyaqli uliwma insaniylik qadiriyatlardi qayta tiklewge járdem bermekte.

Diniy qádiriyatlardıń qáliplesiwinde diniy psixologiyaniń ornı júdá áhmiyetli bolg`an. Bul óz nábwetinde diniy qádiriyatlardıń qáliplesiwine hám túrtki bolg`an. Diniy qádiriyatlardıń dindarlar tárepien orinlaniwiniń filosofiyalıq tamani sonnan ibarat, birinshiden, adamlar diniy táliymatqa isenip, oniń tuwrilig`ına hám tuwri jolg`a baslawına isengen; ekinshiden, diniy máresimler hám úrip ádetlerdi orinlaw menen dinge sadiqlig`in bildiredi. Barlıq jaqdaylarda diniy qádiriyatlardi orinlaw diniy isenimge baylanisli boladi.

Diniy qádiriyatlardıń insan ushin bolg`an barlıq hárse hám hádiyseler, erkinlik, tinishliq, teńlik, diniy bawri keńlik, haqiyqatliq, gózalliq, jaqsiliq hám basqlar áhmiyeti kúshli . Diniy qádiriyatlar, dinge isenetug`inlardıń áwladdan áwladqa ótip, qádir qimbatin joytpag`an ruwhiy bayliqlar. Misali, islamda ásirese, birinshi dáwirlerde tómendegi qádiriyatlar payda bolg`an:

1. Arab álipbesi, ádebiyati, sanaat, ásirese, qurilis
2. Xalifaliq birlesiwine kirip, ruw hám elatlarlardi birlestirip, orta ásir arab mádeniyatin payda etken
3. arablarg`a tán bolg`an úrip ádetler

4. jeke qudayg`a siyiniwshilsq

5. Uliwma insaniyliq ikramlilik g`áziynesinen aling`an ádep- ikramlilik páziletlerin islamlastirg`an

6. Insan eń joqari mavjudat dep esaplap, oni biybaha qádriyat dept án alg`an

Islam insaniyttiń ruwhiy qádriyatına ruwhiyliqtiń bir elementi sipatında qarap, onıń rawajlanıwına óz úlesin qosqan.

Diniy qádriyatlar úlken áhmiyetke iye. Qádriyatlardıń mazmunin biliw, olarg`a isenim, iqlas qoyiw jaslarda milliy maqtanish, watansúyiwshilik, milliy birlik, tuyg`isin qáliplestiriwde, insaniyliq, hadallıq, miynetsúyiwshilik, pákilik, paziyetlerin kamal tartıwda úlken áhmiyetke iye. Ózbekstan g`árezsiz rawajlanıw jolina ótken házirgi sharayatta Watanpárwarlıq tárbiyasi úlken áhmiyetke iye. Watanpárwarlıq-óz Watanin hújdannan súyiw, onıń rawajlanıw joli hám keleshegin ańlap aliw, máplerin hámme tarawlarda da qorg`awda hám pıdayılıq kórsetiwde. Bul barda úlkemiz tariyxında úlgi alatug`in, úlken tárbiyalıq áhmiyetke iye bolg`an kóplep qádriyatlarımız bar. Pán, mádeniyat, ámeliy miynet bilimlerin tereń iyelep, ana-jurt abirayın álemge jayıw da Watanpárwarlıq.

G`árazsizlik jıllarında xalqımızdıń diniy qádriyatlari qayta tiklenbekte. Xalqımızdıń ózligin ańlawı hám milliy maqtanish sezimleriniń qáliplesiw protsessi ámelge aspaqta. G`árezsizlik ata-babalarımız miń jıllar dawamında siyiniw kelgen islam dinińe ilimiy baha beriwge, onıń jámiyette tutqan ornıń durıs túsiniwge, diniy qádriyatlardıń elimizde jetik insandardı tárbiyalawg`a jedel qatnasıwına jol ashti. Buni ayırıqsha atap kórsetip Prezidentimiz bilay degen edi: “Biz ata-babalarımız myqáddes dini bolg`an islam diniń qádirleyimiz, húrmet etemiz, adamzat ruwhiy dúnyasında iyman isenimdi, insaniy paziyetlerdi bekkemlewde onıń ornı hám tásirin joqari bahalaymız”.

Ózbekstan Respublikasında dúzilip atırg`an demokratiyalıq, huqıyqiy mámleket hám puqaralıq jámiyette insandardı miń jıllar dawamında dóretken

diniy qádiriyatlarina bolg'an qatnaslar pútkilley ózgerdi, olarg'a ob'ektiv ilimiy adamgershilikli qatnas ornay basladi. Uliwma adamzatliq diniy qádiriyatlar búgingi kúnde sheshiwshi kúshke iye ekenligin biz tán aldiq.

Prezidentimiz aytqaniday, adam óziniń rassasin, milletin, ata-anasin tańlap almaydi, biraq “dyunyag'a kóz qarasin, ádep ikramlilig'in, ruwhiyatin ózi, hesh kimniń májbúrlawsiz hám ásirese, zorliq zombiliqsiz tańlap aliwi múmkin hám lazim. Óytkeni oniń qálewi húrmetleniwi shárt.

G'árezsizliktiń dáslepki qádemlerinde-aq dinniń jámiyettiń ruwhiy álemindegi tutqan orni aqilg'a muwapiq túrde belgilenip alindi. Ásirese ádep ikramliliqtiń bárinen burin hújdanliqtiń hám iyman sezim bolip tabilatug'inlig'in duris túsindik. Islam ata-babalarimizdiń dini, musulmanlardiń sana sezimi, turmisiniń túp mánisi, olardiń ómiriniń ózegi bolip esaplanadi.

Házirgi dáwirdiń úlken siyasiy, huqiyqiy hám ádep ikramliliq waziypalarinan biri, bul burin orin alip kelgen hújdan erkinliginiń buziliwi jag'daylarinan sheshiwshi túrde saplastiriwdan, bul iste hag'iz ilimiy, adamgershilikli printsiplerdi tolig'I menen qayta tiklewden ibarat boldi. Bul Ózbekstan Respublikasiniń Konstitutsiyalarinda óz sheshimin tapti.

G'árezsizlik járiyalang'an shekem Ózbekstan aymag'inda barlig'I bolip 87 mashit, 2 madrese háreket etip, olarda 180 adam diniy bilim atalatug'in, al Mekkege hajig'a hár jili 10 g'a shamalas g'ana adam baratug'in edi. Diniy bayramlar Orazada hám hayitlarin ótkeriw pútkilley qadag'an etiledi. Hátte xaliq bayrami bolg'an Nawrizdi da dinge baylanisli dep erkin túrde ótkere almadiq.

Házirgi kúnde bul awhal keskin ózgeredi. Oraza hám Qurban hayit xalqimizdiń ulli milliy bayramlari sipatinda Prezidentimizdiń pármáni menen dem alis kúnleri bolip dag'azalandi. Búgingi kúnde Ózbekstan Respublikasi aymag'inda 2000nan aslam meshit islep tur. G'árezsizlikten soń diniy tálim sistemasin qáliplestiriwge ayriqsha itibar berildi.

Sovet dáwirinde diniy tálim sistemasinda Buxaradag'I “Mir arab” medresesi hám Tashkenttegi “Imom Buhariy” atindag'I joqari oqiw orni bar bolg'an bolsa

búgingi kúnde respublika boyinsha 10 orta arnawli islam bilim jurtlari shólkemlestirildi, Tashkenttegi joqari oqiw orni pitiriwshilerine bakalavr dárejesin beretug'in institutqa aylendirildi. Ata-babalarimizdiń og'ada bay ruwhiy miyrasin tiyanaqli úyreniw, islam teoriyasın, tariyxıy, filosofiyasin, huqıqtaniwin, mádeniyatin hám ádep ikramlılıg'I tereń biletug'in joqari mag'liwmatlı qadar tayarlaw maqsetinde Prezidentimiz I.A.Karimov fármanı menen Wázirler Mákemesiniń qasında Tashkent Islam Universiteti ashildi.

Diniy medreselerde tálim aliwshilar sani 1000 g'a jetip, olkardiń 350in hayal qızlar quraydı. Song'I jıllarda respublikamızdan 3.5-4 miń adam Mákkege haji saparina barıp qayttı, muqáddes Kaabani ziyaratladı. Elimizde islamnan basqa dinlerge de usınday qatnas ornadı. Házir Ózbekstanda 15 konfessiya háreket etedi, shirkewler islep turıptı. 1953 diniy shólkem esap ótken, adam 1779 islam dini boyınsha.

G'árezsizlik jıllarında bir qansha islamlıq muqáddes estelikler hám tariyxıy arxitekturalıq qurılıslar diniy shólkemlerdiń ixtiyarına berildi. Ruwhaniylarg'a hám din g'ayratkerlerine baspa sózden paydalaniw múmkinshiligi tuwdırıldı. Quraniy Kárim has'm hádisler Ózbek tiline awdarıldı hám basıp shig'arıldı. 1992 jil aprelda Wázirler mákemesi janında din isleri boyınsha komitet shólkemlestirildi, Xalqara Islam ilimiy izertlew orayı islep turıptı. Islam filosofiyası hám táliymati boyınsha ataqlı ruwhaniy ullı babalarimizdiń atlari qayta tiklendi hám mángilestirildi, yubileyler ótkerildi shig'armalari basıp shig'arıldı. Olarg'a baylanisli muqáddes orınlar xalıqara turistlikoraylarga aylandırdı.

Birinshi Prezidentimiz I.Karimov Oliy Majlistiń 1 sessiyasında sóylegen sózinde ulamlardıń , diniy xızmetkerlerdiń g'árezsizlikti bekkemlew, ruwhiy tirmisti rawajlandiriw tarawındag'I kútá áhmiyetli waziypalari tuwralı ayta kelip, tómendegileri ayırıqsha atap kórsetti: “Ádep ikramlılıqqa tárbiyalaw isine diniy xızmetkerler úlken úles qosıwi tiyis. Olar islam dininiń qádiriyatlariniń mánisin, miyirmanlıq hám ádep ikramlılıq ideyaların adamlardıń júregine jetkeredi. Bizin húrmetli diniy xızmetkerlerimiz jigıter hám qızlarga bilimlı, hújdanlı, joqari

ádep ikramli boliwdi wásiyat etiw tiyis. Usiniń menen birge biziń jaslarimiz házirgi zaman taxnikasin hám taxnologiyasin mengeriwi, pútkil álemniń sirlarin úyreniwi tiyis.

Jańa áwladtiń ruwhiy jetiklikke erisiwinde milliy qádiriyatlar hám dástúrler negizinde tárbiyalawg'a Shig'is filosofiyasinan ásirese islam táliymatinan maqsetke muwapiq paydalaniwimiz zárúr.

Diniy isenimler de ruwhiy miyrasimizdiń bir bólegi. Islam diniń sharapatli kitabı Qurani Karim, hádisler buniń ayqin dálili. Sonday-aq islam diniń qáliplesiwine hám rawajlaniwina úles qosqan danishpanlardiń dóretpelerin, hikmetli sózleri házirgi zaman ruwhiyliǵiniń rawajlaniwinda úlken xizmet etedi. Bul ruwhiy miyraslardi bilmey turip, óz sanamizg'a sińdirmey, toliq qabil etpey turip biz qárezsizlik dáwiriniń mánawiyatında, ideologiyasında, jetik insandida qáliplestire almaymiz. Demek, ruwhiy tárbiyalılıq oy – pikirlerdi qabil etiw hár bir zamanagóy insanniń ruwhiy bay shaxs bolip qaliplesiwiniń shártli belgilerinen esaplanadi.

Oraylıq Aziya xaliqlariniń ótmishtegi áwladlari qaldırǵan ruwhiy miyras bug`an misal bola aladi.

Hújdan erkinligi hám diniy shólkemler máselesi sotsiallıq turmista hámme waqit áhmiyetli hám quramalı másele bolip kelgen. Buniń tiykarında shaxstıń huqıqları, demokratiya, adalatlıq, hám insaniylik siyaqlı úlken sotsiallıq, siyasiy, huqıqiy hám ádep-ikramlılıq tusinikler jatadı. Hújdan erkinligi shaxslardıń ruwxıy álemine, oniń salamatlıǵı hám kámilligine tikkeley tásir kórsetedi. Sonıń ushin bul máseleniń sotsial turmistagi orni hám atqaratugin waziypaları júdá áhmiyetli. BMSH ustavınan baslap barlıq xalıqaralıq hújjet hám shartnamalarda , hámme mámlekettiń Konstitutsiya hám nızamlarında hújdan erkinligi óz sáwleleniwın tapqan. 1948 jilida qabil etilgen insan huqıqları uliwma Jáhán Deklaratsiyasına muwapiq, hár bir insan pikirlew, hújdan hám din erkinligi huqıqına iye. Bul huqıq óz dini yaki isenimin ózgertiw erkinligin, óz dini yaki isenimine ózinshe ,sonday-aq basqalar menen birge ámel etiw kepilligin, ibadat etiwde hám diniy máresimlerde jeke tártipte yaki adamlar arasında birge qatnasıw erkinligin óz ishine aladi.

Bunnan tisqari, bul másele quramali hádiyse-túrli dúnya qarasta, isenimde bolg'an adamlar ortasindag'i, mámleket penen din, diniy shólkemler menen mámleket ortasindag'i qatnasiqlardıń ámelde huqiqiy támiynleniwın názerde tutadi.

Hújdan erkinligi qandayda bir abstrakt túsinik emes, ol málim sotsialliq jag'dayda júzege keledi. Sonıń ushin oni konkret tariyxiy, sotsialliq sharayatsız, obektiv hám subektiv faktorlarsız kóz aldımızg'a keltiriw qiyin. Bunnan tisqari, "hújdan erkinligi" túsinigin ilimiy jaqtan túsendiriwde milliy, ideologiyaliq hám mádeniy faktorlardı názerde tutiw kerek. 1992 jil qabil etilgen Ózbekstan Respublikasi Konstitutsiyasınıń 31-statyasında hár bir puqara ushin hújdan erkinligi huqiqıqınıń kepilleniwi tabiiy jag'day. Jáne bir áhmiyetli tárepi keyingi jillarda mámleket penen diniy shólkemler ortasindag'i óz-ara munásibetlerde salmaqlı ózgerisler bolmaqta. Dinniń jámiyettegi ornı tiklenbekte. Diniy birlespe hám shólkemlerdiń xizmet kórsetiwine imkan jaratılmaqta. Bir Qatar tariyxiy estelikler diniy shólkemler iqtiyarina ótkerildi. Jańa meshitler ashildi. Diniy shólkemlerdiń xaliqara baylanislari kún sayın keńeyip barmaqta.

G'arezsizlik jillarında hújdan erkinligi printsiplerin tiklew hám og'an ámel etiw dáwiri, kúndelik turmis talabi hám zarúriyatına aylanıp qaldı. 1991 jilda Ózbekstanda "Hújdan erkinligi hám diniy shólkemler haqqında" gi Nizami qabil etildi. 1998 jili bul Nizamniń jańa redaktsiyasi qabil etilip, 15-may kúni baspa sózde járiyalanıp, sol kúnnen kúshke kirdi.

Bul nizam 23 statyadan ibarat. Onıń 1-statyasında usi nizamniń maqseti nelerden ibarat ekenligi ashıq hám aydin bayan etilgen: "Usi nizamniń maqseti hár bir shaxstıń hújdan erkinligi hám diniy isenim huqiqın , dinge munasibetine qaramastan puqarlardıń teńligin támiynlew, sonday-aq diniy shólkemlerdiń xizmeti menen baylanisli qatnasiqlaruın tártipke salıp turiwdan ibarat."

Nizamniń 3-statyasi hújdan erkinligi huqiqi haqqında bolıp, onda h'ar bir puqara dinge múnasibetin ózi mustaqil aniqlawı, ol hár qanday dinge isenimiw

yoki hesh qanday dinge isenbew huqiqina iye ekenligi hám bul huqiq bolsa Ózbekstan Respublikasi Konstitutsiyasi tárepinen kepillengenligi aytip ótiledi.

4-statayada puqaralardıń dinge qatnasigina qaramastan teń huqiqli ekenligi aytiladi. Rásmiy hújjetlerde puqaraniń dinge múnasibeti kórsetiliwine jol qoyilmaslig'i kórsetilgen. Sonday-aq usi statyada mámleket túrli diniy konfessiyalar ortasindag'i tinishliq hám tatiwliqti qollap-quwatlawi , konfessiyalar ortasindagi dawlardi háwij aldiriwina bir diniy konfessiyadag'i dindardi basqasina kiritiwgew qaratilg'an háreketlerge, missionerlikke jol qoymasliq atap ótilgen.

Diniy shólkemlerge Ózbekstan Respublikasında diniy xarakterge iye bolg'an partiyalar dúziw, respublikadan tisqaridag'i diniy partiyalardıń bólim yaki filialların ashıw qadag'an etiledi.

Dinnen mámleket hám Konstituciyag'a qarsi úgit násiyat alıp bariw, dushpanliq, nafrat, milletleraralıq daw jánjellerdi oyatiw, ádep-ikramlılıq negizlerin hám puqaralıq tatiwliqti buziwda, jalg'an, jag'daydi awirlastiriwshi jalg'anlar tarqatiwda, xalıq ortasında qorqinish payda etiw mámleketke, jámiyetke hám shaxsqa qarsi qaratilg'an háreketlerde paydalaniwg'a jol qoyilmaydi. Terrorizm, narkobiznes hám birlesken jinayatshılıqqa kómeleşetug'in, sonday-aq basqa gárezli maqsetlerdi kózlewshi diniy shólkemler ,ag'imlar, sektalar hám basqalardıń bunday xizmetleri qadag'an etiledi.

Puqaralar dinge bolg'an qatnasiqlarina qaramastan bilimlendiriwdiń hár qiyli túrleri hám dárejelerin iyelewi múmkin. Nizamniń 9-statyasında kórsetiliwinshe diniy shólkemlerdiń oraylıq basqariw organlari ruwxaniyelerdi hám ózlerine zárúr bolg'an diniy xizmetkerlerdi tayarlaw ushin diniy oqiw orınların dúziwge haqili. Diniy oqiw orınlari Ózbekstan Respublikasi Adıllık ministrliğinde dizimnen ótkerilip, tiyisli litsenziya alg'annan soń xizmet kórsetiw huqiqina iye boladi.

Joqari hám orta diniy oqiw orınlarında bilim aliw ushin puqaralar Ózbekstan Respublikasınıń "Bilimlendiriw haqqında"gi Nizamına muwapiq uliwma májburiy orta tálim alg'annan soń qabil etiledi.

Diniy tálim beriwshiler arawli diniy mag'liwmati bar adamlar bolip, balalardi oqitiw ushin diniy basqarmaniń yaki oraydiń ruxsatnamasina iye boliwi kerek. Menshik diniy tálim beriwge jol qoyilmaydi.

Bul nizam qag'iydalardi buzg'anlar nizam aldinda juwap beredi.

Diniy shólkemler diniy tálim aliw ushin puqaralardi shet elge jiberiwi hám shet el puqaralarin tálim aliw ushin qabil etiwleri múmkin.

Diniy shólkem-bul málim bir dinge iseniwshiler hám olardiń jamaatleriniń birlespesi. Oni dúziw ushin birdey isenimge iye bolg'an keminde 100 adam ag'za boliwi kerek. Ózbekstan Respublikasiniń hár qanday puqarasi 18 jasqa tolg'annan soń málim bir diniy jámiyetke ag'za boliwi múmkin.

Diniy shólkemler óz múliklerine iye boladi. Din menen baylanisli barliq buyimlar, islep shig'ariw hám xayriya islerine mólsherlengen qurilislar, pul qárejetleri hámde diniy shólkemler xizmetin támiynlew ushin zárúr bolg'an basqa mal-múlk diniy shólkemlerdiń múlki esaplanadi.

Diniy shólkemlerge túsetug'in finansliq hám múlkiy xayriyalardan sonday-aq puqaralardan túsetug'in qárejetlerden mámleket salig'i óndirilmeydi.

Ibadat, diniy rasm-rusum hám máresimler ótkeriw jergilikli hákimiyat tárepinen qadag'an etilmeydi. Nizamniń 3-statyasinda kórsetiliwinshe, dinge iseniw yaki ózge isenimler erkinligi milliy qáwipsizlikti hám jamaat tártibin , basqa puqaralardiń ómiri, salamatlig'i, ádep-ikramlilig'i, huqiqi hám erkinligin támiynlew ushin zarur bolg'an dárejede g'ana shekleniwi múmkin. Diniy shólkemler puqaralardi jumisqa aliwg'a haqili. Olar mámleket, jamaat karxanalari hám shólkemleriniń isshi-xizmetshileri menen barabar saliq tóleydi, sotsialliq támiynleniw hám qamsizlandiriw xizmetinen paydalanadi. Uliwma tiykarda napaqa aliw huqiqina iye. Nizamniń aqirgi 23-statyasinda "Hújdan erkinligi hám diniy shólkemler haqqinda" gi nizamdi buzg'an shaxslar nizam aldinda juwap beriwleri kórsetilgen.

Konstitutsiyada hár qiyli pikirlik, hújdan hám diniy isenim erkinligi máselelerine úlken itibar berilgen. Onda dinniń tárbiyaliq roline jánede kóbirek itibar beriliwi lazim ekenligi kórsetilgen. Ózbekstan Respublikasında sotsialliq turmis siyasiy institutlar, ideologiyalar hám pikirlerdiń hárqiyiligi tiykarında rawajlanadi. Konstitutsiyamizdiń 12-statyasında hesh qanday ideologiya mámleket ideologiyasi sipatında ornatiliwi múmkin emes dep kórsetilgen.

II-Bap Mámleket ishinde tinishliq hám birgeislesiwdi támiynlewde diniybawrikeńlik ideyasiniń áhmiyeti

2.1.Ózbekistanda milletlerara tatiwliq hám diniy konfessiylardin' bawrikeńlik printsiplerin ámelge asiriwdag'i roli hám orni

2018 jil 16 apreldagi Ózbekistan Respublikasi Prezidentiniń “Ózbekistan Respublikasi Ministrler Kabinetiniń qasindag'i Din isleri boyinsha komitet xizmetin jedellestiriw shara—ilájler haqqında”g'i PQ-3668-sanli Qararina muwapiq Komitet qasindag'i xizmet júritetug'in jámáátshilik-másláhát organi esaplang'an Konfessiya isleri boyinsha keńestiń jańa qurami tastiyqlandi. Keńes qurami 9dan 17 ag'zag'a-Ózbekistanda xizmet júritip atirg'an diniy konfessiylar wákileri esabına keńeydi.¹⁷

Házirgi kúnde Ózbekistan Respublikasında jámi 2276 diniy shólkem hám 16 diniy konfessiya xizmet júritip kelmekte. Solardan, 2093shi musulman shólkemi, 166 xristian shólkemi, 8-yahudiy jámáási, 6-bahawiylik jámiyeti, 1-krishnashilar jámiyeti hám 1-budda ibadatxanası, sonday-aq, Ózbekistan konfessiylarara Bibliya jámiyeti de xizmet kórsetpekte.

Diniy konfessiylar O`zbekistanda rásmiy túrde dizimnen ótip jumıs alıp barıp atirg'an diniy konfessiylar misalında da kóriw múmkin. Xristianlıqqa tiyisli bolsada, elimizdegi 11 bag`dardıń hár biri ózin ayrıqsha diniy konfessiya, dep esaplawı pikirimizdiń dáliyli bola aladı. «*Konfessiya*» sózi (latınsha – «confession») ózbek tilinde awdarması «etiqať qılıw», degen mánisti ańlatadı. Ulıwma alg`anda, diniy konfessiya degende málim bir diniy táliymat sheńberinde

---

¹⁷ Ózbekiston Respublikasi Prezidentining 2018 yil 16 apreldagi “Ózbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi huzuridagi Din ishlari bóyicha kómıta faoliyatini takomillashtirish chora-tadbirlari tóg'risida”gi PQ-3668-son qarori

qáliplesken hám ózine tán qásiyetlerge iye etiqtat hám bul etiqtatqa iseniwshiler jámaási túsiniledi. Bir dinde júzege kelgen bolsada, isenimlar barısında pariqlanatuǵ`ın jámaáler de diniy konfessiyalarg`a kiredi.

Bulardı esapqa alg`an halda, qánigeler házirgi kúnde dúnyada 1000 nan artıq diniy konfessiyalar bar, dep esaplaydı.

2019 jilda Ózbekistanda 10 jańa jóme meshit ashildi, nátiyjede meshitlerdiń uliwma sani 2084ke jetti. Bunnan tisqari, mámleket kóleminde 46 jóme meshit imarati pútinley qaytadan qurılıp, 225 meshit kapital remittan shig`arildi.¹⁸

Bunnan tisqari Din isleri boyınsha komitet quramında hayalar menen islesiw bolimi ashildi, sonday-aq, bul bag`dardag`i islerdi qadag`alawshi basliq orinbasari lawazimi járiyalandi. Hayal-qizlar ortasında ruwxiy-ag`artiwshiliq islerdi muwapiqlastiriw boyınsha Respublika úgit-násiyatlaw topari shólkemlestirildi.

Ózbekistan tashkent Islam universiteti, “Mir Arab” joqari medresesi, Hádis ilimi mektebi, 9 medrese, solardan, 2 qánigelestirilgen hayal-qizlar oqiw jurti, Tashkent pravoslav seminariyasi, Tashkent xristian seminariyasi kibi diniy tálim mekemeleri xizmet kórsetpekte. 2020-2021 oqiw jilinan baslap Termiz qalasında jańa medrese ashiliwi rejelestirilgen.¹⁹

2013 jıldıń 1-yanvar ayna deyin, respublikamızda 2224 diniy shólkem, 16 konfessiyag`a (Islam, Rus pravoslav shirkewi, Rim-katolik shirkewi, Nemislyuteran shirkewi, Arman-apostol shirkewi, Toliq injil xristianlari, Yevangel-xristian baptistler shirkewi, Novoapostol shirkewi, Jetinshi kún adventistları, «Golos bojiy», Iyegovo sheyitleri, Koreys protestant shirkewleri, Yahudiylik, Bahoiylik, Krishnanı ańlaw jámiyetii, Bulddalıq) tiyisli 2037 meshit, 2 oray, Tashkent islam instituti, 9 orta arnawlı islam bilim jurti, sonday-aq, jámi 175 islamiy emes diniy shólkem, Pravoslav hám Protestant seminariyalari jumislari da bulnıń dáliyli bola aladı.

---

¹⁸ Ózbekistonda diniy bag`rikenglik. Taraqqiyot strategiyasi markazi. 2020 yil 15 iyul.

¹⁹ Taraqqiyot strategiyasi markazi. Ózbekistonda diniy bag`rikenglik. 2020 yil 15 iyul.

Rus pravoslav shirkewi. Elimizdagi islamiy emes konfessiyalar ishinde pravoslavlar bir qansha kópshilikni quraydi.

Pravoslavliq (russha – shın etiqt) 1054-jilda bólinip ketiwi nátiyjesinde qáliplesken xristianliqtın úsh tiykarg`ı bag`darınan biri.

Tiykarınan Shıg`ıs Yevropa, Jaqın Shıg`ıs, Balkan mámleketlerinde keń tarqalg`an pravoslavliqqa dúnyada shama menen 217 million adam isenedi.

Pravoslavliq diniy táliymatı «Muqaddes jazıw» («Injil») hám «Muqaddes ráwiyatlar»g`a tiykarlanadı.

Tómendegı isenimlerdi pravoslav shirkewleri ilahiy xarakterge iye, mángi hám ózgermes dep biledi:

«Muqaddes úshlik» - Xudaydıń bir waqtıń ózinde de jeke, hám úsh túrli kórinis (Ata-xuday, bala quday-Isa hám Muqaddes Ruwx) ta kórinedi, dep iseniw; insandı tuwma gúnakar dep biliw; Isanıń insan kórinisine kirip, óz úmmetlerin gúnadan qutqarıw ushın ózin qurban qılg`anın tán alıw; aqıretke hám onda qayta tiriliwge iseniw; shirkewdiń Quday hám adamlar ortasındag`ı xabarshı ekenligine iseniw.

2012 jıldıń 1 avgustına deyin O`zbekistanda 1 oray, 1 seminariya, 3 monaster hám 33 shirkew - jámi 38 pravoslavliqqa tiyisli diniy shólkem dizimge alıng`an.

Rim Katolik shirkewi. Katoliklik (grekshe – pútkil dúnya) 1054-jilda xristianliqtın eki – batıs hám shıg`ıs shirkewge bóliniwi nátiyjesinde payda bolg`an.

Katoliklik Evropa, Amerika mámleketlerinde keń tarqalg`an. Afrikada da katoliklik tiykarg`ı din esaplang`an mámleketler bar. Italiya, Ispaniya, Portugaliya, Frantsiya, Belgiya, Avstriya hám Latın Amerikası mámleketlerinde tiykarg`ı din, Hámıtan mámleketinde bolsa rásmiy din esaplanadı.

Dúnyada xristianliqtın bul bag`darına shama menen 1,076 milliard adam etiqtad qıladı.

Katolik shirkewi oraylasqan shólkem esaplanadı. Rim Papası - katolik shirkewiniń baslıg`ı, Isanıń járdemshisi hám apostol Petr (Bultrus)diń orınbasarı

esaplanadı. Papa shirkew mámleketi - Hám tikanniń sheksiz hám kalatlarg`a iye bolg`an hákimi. Házirgi kúnde katolik shirkewine basshılıq qılıp atırg`an Frantsisk I Rim Papası lawazımg`a 2013-jıl mart ayında saylandı.

Búgingi kúnde katolik shirkewi ózine boysınıwshı júdá intizamlı ruwxanıların júdá keń bólegine, kóp sanlı monaxlik ordenleri, missionerlik, qayırxomlıq hám basqa túrdegi kóplep diniy shólkemlerge iye. Ulıwma alg`anda, katoliklikte úsh tiykarg`ı shirkew rutbasi bar bolıp, bullar: diakon, presviter hám yepiskoplar.

Katolikliktiń orayı Vatıkanda jaylasqan. 1929-jıldan baslap Vatikan g`árezsiz mámleket dárejesine iye boldı. 120 dan artıq mámleketler menen diplomatiyalıq baylanıslar ornatqan.

Katolikliktiń diniy táliymatında «Injil» hám «Muqaddes ráwiyatlar» menen bir qatarda Pútkil dúnya soborları hám Rim Papasınıń qararları da diniy táliymat deregi dep qaraladı.

Turkistan úlkesinde dáslepki katolikler XIX ásir aqında payda bolg`an. Olardıń sanı katoliklikke etiqat qılatug`ınlarıń kóship keliwi, Birinshi jáhán urısı dawamında tutqıng`a alıng`an nemis, polyak hám avstriyalıqlardıń Turkistan úlkesine súrgin qılınıwı menen baylanıslı halda ósip barg`an.

Ózbekistan Respublikası g`árezsizlikke eriskennen soń Tashkenttegi rim-katolik ibadatxanası (kostel) qayta tiklendi hám ol 2000-jıldıń 22 oktyabrinde rásmiy túrde jumıs basladı.

2012-jıldıń 1 avgustine deyin Ózbekistanda 1 oray hám 4 shirkew, 5 katolik diniy shólkemi dizimge alıng`an.

Nemis-lyuteran shirkewi. Katolik shirkewi tárepinen XV-XVI ásirlerde indulgenciya sawdagerlerdiń aqıbetinen shirkewdiń xalıq arasında abıyırı túsip bardı. Usınday bir waqıtta 1517-jıl 31 oktyabrde Vittenberglik ruwxaniy Martin Lyuter qala dárwazasına indulgentsiyalar sawdasın qadag`an etken 95 stat`yadan ibarat tezislerin asıp qoyada.

Lyuter násironiylik isenimleri hámmege toliq túsinerli bolıwı ushın Bibliyanıń zamanagóy tillerge awdarmalanıwı, shirkewdegi diniy xızmetler ana

tilinde alıp bariliwı tárepdarı edi. Bazı bir knyazlar hám qala wákilleri lyutershiliktiń tarqalıwın sheklewge qaratılǵan ayırım háreketlerge qarsı ekenligin bildirip «Protestatsiya»ǵa qol qoydı. Protestantlik degen at mine usınnan kelip shıqqan. Protestantlik Qudaydıń barlıǵı, onıń úsh kóriniste kórinıwi, ruwxtıń máńgiligi, jánnet hám dozaq, máńgi hám ilahiy táǵdir haqqındaǵı ulıwma xristian isenimlerin tán aladı.

Sonıń menen birge, protestantlik:

- shirkew hám ruwxaniyelerdiń e`tiqad qılıwshılar menen Quday arasındag`ı baylanıs ekenin biykarlaydı;

- shirkew ijerarxiyası, ruwxaniyeler hám ápiwayı adamlar arasındag`ı bóliniwdi biykarlaydı;

- monaxlik, awliyeler, xoch hám ikonalarǵa sıyınıwın tuwrı emes dep esaplaydı;

- kóp mablaq talap qılatug`ın tádbirlerdi tiykarsız dep biledi;

- selibat (ruwxaniyelerdiń úylenbewi)tı inkar etedi.

1992-jıl 8 sentyabrde Nemis yevangel-lyuteranlar shirkewi rásmiy dizimnen ótti. O`zbekistan Respublikası Ministrler Keńesiniń 1993-jıl 3-maydag`ı qarari menen kirxa lyuteranlarǵa qaytarıp berildi.

Respublikamızda 2012-jıldıń 1-avgustına deyin evangel-lyuteranlar shirkewiniń 2 diniy shólkemi dizimge alıng`an.

Jetinshi kún adventistları

Adventistlik (latinsha - keliw, voqe bolıw) protestantlıqtaǵı bag`darlardan bolıp, og`an XIX ásirdeń birinshi yarmında AQShta Uilyam Miller (1772-1849) tiykar salg`an. «Bibliya»nı úyrenip, «aqırzaman»nıń jaqınlasıp atırǵanı hámde Isa Masixtıń mın jıllıq húkimiranlıq dáwiri pikirge kelgen U.Miller 1831-jılda Isanıń 1843-jılda qaytıwı. Bull Evropada da járiyalandı. 1843-jıl kirip kelgeninde bolsa U.Miller óz juwmag`ın biraz ózgartirip Isanıń qaytıw múddetin 1844-jılǵa kóshirdi. Masix túsiniwi kerek bolgan ay hám kúndi, hátte ornın - Nyu-York shtatındaǵı tawdı da anıq kórsetti. Belgilengen kúnde Miller izlesleri aq kiyimlerde oranıp «qiyamet tawın»da jylastı. Uzaq kútiwden soń «payǵambar»

izleslerdiń sanı kemeye basladı, lekin kópshilik og`an sadıq qaldı. Isanıń 1843-jılı kelmegeniniń sebebi bolsa usı jılı Isa jerge emes «aspandag`ı pákleniw ornı»(chistilishе) ın tazalaw ushın kelgen, dep ayıladı.

«Jetinshi kún adventistleri» adventistlikte payda bolg`an eń úlken bag`dar esaplanadı. 1844-jılda AQShda júzege kelgen bul bag`dardıń tiykarshısı Elena Uayt (1827-1915) esaplanadı.

Adventistlardıń dúnya boyınsha 46000 den artıq shirkew is alıp barmaqta. Missionerlikti ámelge asırıwda «Jetinshi kún adventistleri» dástúriy usıllar menen bir qatarda radio, televideniye, internet sıyaqlı zamanagóy usıllardan da paydalanbaqta. Biraq bul shólkem óz missionerlik islerinde tiykarınan meditsinalıq missiyalarg`a úlken itibar áhmiyet qaratıwın ayrıqsha atap ótiw lazim. Búgin adventistlerdiń dúnya boylap 460 klinikaları is alıp barmaqda. Bunıń menen olar Isa Masix tárepinen ámelge asırılğ`an táwiplik isin dawam ettirip atırg`anın aytadı.

Orta Aziyada dáslepki adventistlar XIX ásirdeń baslarında payda bolg`an. Olardıń payda bolıwı Rossiya adventistleri menen baylanıslı. 1910-jılda Tashkentte dáslepki adventistler jámaási dúziledi.

2012-jıldıń 1 avgustına deyin respublikamızda 9 «Jetinshi kún adventistleri» diniy shólkemi dizimge alıng`an.

Tolıq injil xristianları (“Pyatidestyaniklar”, “Masihiyar”)

Tolıq injil xristianlari yaki masixıylar protestantlıqtag`ı eń úlken bag`darlardan biri esaplanadı. Házir olardıń sanı dúnyada 120 milliondı quraydı.

Yevangel-Xristian Baptistlari shirkewi.Baptistlik (grekshe - suwg`a batırıw, suwg`a batırıp shoqıntırıw) XVII ásirde Angliyada payda bolg`an protestant bag`darlarınan biri.

Turkistan úlkesine baptistlik XIX ásir oxirlarida kirib kelgen. 1902 jılda Tashkentda olardıń birinchi shirkewi tashkil etilgan, 1926 jılda esa birinchi ibadat uyi qurılğan.

2012 jıldıń 1 avgustiga qadar respublikamızda baptistlardıń 1 ta orayı hám 22 ta shirkewi dizimge alıng`an.

Novoapostol shirkewi. Shirkew táliyimatında, Quday ruwxaniyelerdiń duwa hám fatihaları sebepli bendelerine óziniń mehru miriwbetin kórsetedi.

Marhumlar ruwxına bag'ıshlap bir jilda úsh márte (mart, iyul hám noyabr aylarınıń birinshi ekshembi kúnlerinde) ótkiziletug`ın diniy máresimler de «Novoapostol shirkewi»niń ózine tán qásiyetlerinen esaplanadı. Bul máresimlerde marhumlardıń ag`ayın-tuwısqanları hám ruwxaniyeler qatnasıp, Qudaydan olardıń bul dúnyada qılğ`an gúnaların keshiriwin sorap, ibadat qıladı.

Shirkewdi birinshi apostol hám apostollar basqaradı. O`z náwbetinde olar xristianlıqtağ`ı belgili 12 apostoldıń orınbasarları esaplanadı («Novoapostol shirkewi» usınnan kelip shıqqan). Birinshi apostol, diniy qag`ıydalarg`a tiykarınan, Qudaydıń jerdegi wákilir esaplanadı. Shirkew ishileri óz wazıypaların biypul hám ózleriniń tiykarğ`ı kásiplerinen bos waqta orınlaydı.

Hárbir jámáát 150-170 adamlıq úlken shańaraq sıyaqlı. Pastorlar keminde eki ayda bir márte hárbir úydi ziyarat etedi. Tiykarğ`ı itibar balalar hám óspirimler tárbiyasına, mayıp hám kambag`allarg`a járdem kórsetiwge qaratıladı.

«Novoapostol shirkewi» O`zbekistandag`ı jumısın 1992-jıldan baslag`an.

2012-jıldıń 1-avgustna deyin respublikamızda «Novoapostol shirkewi»niń 4 diniy shólkemi dizimge alıng`an.

Yahudiy diniy jámáási. Yahudiylik dini yahudiy xalqınıńjeke qudaylıqqa tiykarlang`an dini. Eń áyyemgi dinlerden biri esaplanadı yahudiylik Izrail, AQSh, Kanada, Rossiya hám dúnyanıń basqa kóplep mámleketlerinde tarqalg`an. Jer júzinde shama menen 15 million adam bul dinge e`tiqad qıladı.

Yahudiy dininiń Muqaddes jazıwları tiykarınan ekew bolıp olardan birinshisi Musa payg`ambarg` Tur tawında berilgen «Tora» («Tawrat»), ekinshisi «Talmud».

Milliy din esaplang`an yahudiylikte basqa milletlerdi óz dinlerine kirgiziw qattı qadag`an etilgeni ushın da olardıń islerinde missionerlik háreketi gúzetilmeydi.

2012-jıldıń 1 avgustına deyin respublikamızda 8 yahudiy diniy jámáási rásmiy dizimnen ótip is alıp barmaqta.

Arman grigorian (apostollik) shirkewi. Arman apostollik shirkewi eń áyyemgi xristian shirkewlerinen biri esaplanadı. Avliyo Grigoriy Prosvetitel (Arman grigorian atı sonnan kelip shıqqan) háreketleri menen 301-jılda Armeniyada xristianlik mámleket dini dep járiyalanadı. Samarqand qalasındag`ı Arman-grigorian shirkewi 1903-jıldan is baslag`ıan.

2012 jıldıń 1 avgustına deyin 2 diniy shólkem dizimge aling`an.

Buddaviylik. Elimizde buddaviyliktiń lamaizm bag`darı tarqalg`an.

Lamaizm (tibet tilinde «lama» - «eń ullı» degen mánisti ańlatadı) Tibette VII-XIV ásirlerde tibetliklerdiń áyyemgi diniy kóz-qarasları hámde Maxayana hám Tantrizm uyg`ınlasıwı tiykarında payda bolıp, házir tibetliklerdiń tiykarg`ı dini esaplanadı.

Buddaviyliktiń barlıq isenimlerin qabıl etken lamaizmde insan tek lamalar (ruwxaniylar) járdemine isenedi. Lamalarsız nirvanaga jetisiw ushın, adam bul dúnyag`a qaytıp keliwdede hesh nnársege erise almaydı, dep esaplanadı.

Lamaizmniń nızamlastırılğ`an «Kanjur» (108 tomlı) hám «Tanjur» (225 tomlı) atlı Muqaddes kitaplarda bayan etilgen. Lamaizmde bag`dardıń joqarı diniy basshısı Dalay-Lama tuwılğ`an maqluqatlardıń eń ullısı, dep esaplanadı. Dalay - tibet tilinde «teńiz» mánisin ańlatadı. Dalay-Lama «teńizdey ullı lama» degeni. Bul dáreje 1391-jılda járiyalang`an. Birinshi Dalay-Lama Binduidub (1391-1475) bolg`an. Hazirgi kúnde Dalay-Lama XIV Lozondantzenjantso-Igvant esaplanadı. Lamaizm diniy ómiriniń orayın monastir quraydı. Ol jerda Dalay-Lama, lamalar diniy shólkemi, rohiblar, talabalar jumıs alıp baradı.

2012-jıldıń 1 avgustına deyin respublikamızda buddaviylikke tiyisli 1 diniy shólkem dizimge aling`an.

Xalıq aralıq Krishnanı ańlaw jámiyeti. Krishnalıq (vayshnavizm) adam kórinisindegi quday Krishna (Vishnu)g`a e`tiqad qılıwg`a tiykarlang`an hinduiylikdiń eki tiykarg`ı bag`darlarınan biri esaplanadı. Krishnalıqtıń Muqaddes jazıwlarına «Bxagavatgita»dan tısqarı basqa «Veda» tekstleri de kiredi.

Krishnalıq jekequdaylıqqa - Krishnanı tán alıwǵa tiykarlanadı. házirde, insan ózin materiallıq ıqtıyajlardan qutılıwı, gósh, balıq, máyek, más qılıwshı nárselerdiń barlıǵı, máseleń spirtli ishimlikler, temeki, kofe, chay ishiw, nekesiz jınısıy qatnas hám qumar oýınlardan bas tartıwı zárúr, dep esaplanadı.

Krishnashılar óz dáwirinde elimizde de missionerlik isin alıp barıwǵa umtılg`anların aytıw zárúr. Máseleń, 1990-jıllardıń ortalarında Tashkent qalasında jaylasqan «Krishnanı ańlaw jámiyeti» wákilleri qalada ibadat kiyimlerinde júrip, ózleriniń diniy ádebiyatların tarqatıw, tiykarınan qariyalar úyleri, emlewxana sıyaqlı orınlarda missionerlik islerin alıp barıw menen shug`ıllang`an. 2012 jıldıń 1 avgustına deyin respublikamızda krishnashılardıń 1 diniy shólkemi dizimge alıng`an.

Bahoiylik. Bahoiylik táliymatında:

- barlıq dinler bir tamırdan payda bolg`an hám payg`ambarlar biradar esaplanadı;

- Ibrayım, Musa, Isa hám Muhammed payg`ambarlardan basqa Budda, Zardusht, Krishna, Bob hám Bahoulloh ta payg`ambar esaplanadı. Bahoiylikda olar eń ullı 9 payg`ambar sıpatında túsindiriledi;

- Quday hár mıń jılda jer júzine jańa payg`ambar túsiredi;

- jánnet hám dozaq, aqıret, shaytan hám perishteler inkar etiledi;

- Watan, millet degen túsiniyeler mánisiz esaplanadı. O`ytkeni, olardıń pikirinshe, Jer júziniń háme jeri Watan esaplanadı.

O`zbekistanda bahoiylardıń dáslepki wákilleri - sawda-satıq penen shug`ıllanıwshılar - XIX ásir aqırında Samarqand qalasında payda bolg`an.

2012 jıldıń 1 avgustına deyin respublikamızda bahoiy jámaásiniń 6 diniy shólkemi dizimge alıng`an.

«Iyegovo shahidleri». «Iyegovo shahidleri» bag`darına Charlz Teyz Rassel (1852-1916) tárepinen tiykar salıng`an. Bag`dardıń diniy táliymatı onıń jeti tomlıq «Muqaddes Jazıwdı úyreniw» kitabına tiykarlanadı.

Házirgi kúnde «Iyegovo shahidleri» 230 dan artıq mámlekette is alıp baradı hám dúnya boyınsha 111 territoriyalıq vakalatxanalarg`a iye.

Mag`lıwmatlarg`a kóre, házir iyegovoshılar sanı dúnya boyınsha 7 milliondı quraydı. Olardıń bas shólkemi tárepinen ádebiyatlar basıp shıg`arıw, shirkewler islerin támiynlewge ketetug`ın qárejetlerden tısqarı missionerlerdiń kúndelik qárejetlerine jılına 100 million AQSh dollarına jaqın qarjı sarıpanadı.

Orta Aziyada «Iyegovo shahidleri» diniy shólkeminiń birinshi jámiyeti 1950-jıllarda payda bolg`an hám rásmiy emes is alıp barg`an. Búgingi kúnde respublikamızda «Iyegovo shahidleri»diń 1 shólkemi rásman dizimge alıng`an.

Oraylıq Aziya, O`zbekistan burınnan túrli mádeniyat, til, úrp-ádet, turmıs tárizine iye bolg`an, hár túrli dinlerge iseniwshi hám bir-birine uqsas bolmag`an túrli xalıqlar, milletler, jasag`an hám jasap kiyatırg`n úlke. A`yyem zamanlardan biziń elimizde zardushtlıylik, buddaviylik, yahudiylik, nasironiylik kibi dinler bar bolg`an. VIII ásirde Moverennaxrg`a kirip kelgen islam dini mahalliy xalıqlardıń ádep-ikramlıq ideyaları, huquqıy narmaları hám úrp-ádetleri menen uyg`ınlasıp, házirgi Ózbekistanda óz bawrıkeńlik qásiyeti menen ajıraıp turıwshı xanafiy mazhabı táliymatı hámde sotsiallıq, ádep-kramlıq hám huquqıy normalar qarar taptı.

G`árezsizlik jıllari Ózbekistanda bul tariyxıy dástúrge jańasha ruwx bag`ıshlag`an halda túrli dinlerge tiyisli qádiriyatlardı abaylap-asırawg`a, barlıq puqaralarg`a óz isenimin ámelge asırıw ushın zárúr sharayatlardı jaratıp beriwge, dinler hám milletlerara tatıwlıqtı jánede bekkemlewge ayırıqsha itibar qaratılıp, bul bag`darda basqa mámleketlerge úlgi bolatıg`ın bay tájiriye arttırıldı.

Usı jıldıń 16 noyabr kúni Tashkent islam universitetinde Birlesken Milletler Shólkemi quramındag`ı “YUNESKO” Xalıqara shólkemi tárepinen «16 noyabr` kúni - Xalqara bawrıkeńlik kúni» dep járiyalang`an kúнге bag`ıshlap shólkemlestirilgen «Konfessiyalarara qatnas hám diniy bawrıkeńlik - jámiyeti turaqlılıg`ı girewi» temasında ilimiy-ámeliy konferentsiyada respublikamızda túrli millet hám diniy úrp-ádet hámde dástúrler húrmet etiliwin támiynlew, olardıń rawajlanıw ushın sharayat jaratıw, teń huqıqlılıq hám óz-aro birge islesiwdi bekkemlewde ámelge asırılıp atırg`an isler dodalandı.

Ózbekistan Respublikası Ministrler Keńesi janındag`ı Din isleri boyınsha komitet, Tashkent islam universiteti, «YUNESKO»nıń O`zbekistandag`ı vakalatxanası birgelikte shólkemlestirilgen bul tadbirde mámleketimizde is alıp barıp atırg`an túrli diniy konfessiylar basshıları, diplomatiyalıq korpus wákilleri hám keń jámáátshilik ag`zaları qatnastı. Konferentsiyada sózge shıqqanlar tárepinen Ózbekistannıń g`árezsizlik jıllarındag`ı rawajlanıw tájiriybesi kóp milletli hám túrli mádeniyatlar wákilleri jasaytug`ın hámde kóp konfessiyalı jámiyetinde tek dinlerara tatıwlıqqa erisiw múmkinligi, bálki demokratiyalıq reformalar hám bawrıkeńlik ruwxın qarar taptırıwdıń áhiyetli quralı bola alıwın dáliyllep atırg`anın aytı.

Búgin Ózbekistanda 2239 diniy shólkemlar, 2065 musulman, 157 xristian, 8 yahudiy, 6 bahoiy, 1 Krishnanı ańlaw hámde 1 Budda ibadatxanası hám Ózbekistan Bibliya jámiyeti sıyaqlı diniy shólkemlerdiń óz-ara húrmet hám birgelikte islep kıyatırg`anı, mámleketimiz tárepinen júzlep meshit, shirkew, ibadatxana, zıyyarat orınları qayta islendi, diniy shólkemler ıqtıyarına berilgeni, dındarlarımız Muqaddes zıyaratlardı orınlawı ushın ayrıqsha g`amxorlıq kórsetip kıyatırg`anı, diniy ta'lim sisteması rawajlanıwı ushın qolay sharayatlar jaratılğ`anı joqarıdag`ı pikirimizdiń dáliyli bolıp esaplanadı.

Mahalliy hám shet el din xızmetkerleri óz leksiyyalarında Ózbekistan mámleketiniń dúnyalıq, diniy bawrıkeńlik, barlıq dinlerge birdey múnásibet, jámiyet rawajlanıwında bolsa dinler menen birge islesiw siyasatı barlıq puqaralardıń diniy isenim hám dúnyaqarasınan qat'iy názer, mámleket sotsiallıq-siyasiy turmısında teń qatnası pıntsipi tiykarında ámelge asırılıp atırg`anına toqtap ótildi.

Diniy konfessiya basshıları respublikamızda dinniń insanparwarlıq áhmiyetin túrli natuwrı isenimlerden saqlaw, dinniń ruwxıy-ag`artıwshılıq dárejesin jámiyettegi turaqlılıq, sotsiallıq birge islesiw, konfessiylarara awızbirshilikti bekkemlewge bag`darlaw siyasatı haqqında aytıldı. Konferentsiya qatnasıwshıları juwmaq sıpatında Oraylıq Aziyanıń dúnya geosiyosiy sistemasındag`ı áhmiyeti artıp baratırg`an búgingi kúnde territoriyada áhmiyetli

orın tutqan elimizdi dinni siyasatlastırıp atırg`an ag`ımlardıń qáwıplerinen qorg`aw, puqaralarg`ıa óz e'tiqadın ámelge asırıw ushın zárúr sharayatlardı jaratıp beriw, diniy qádiriyatlardı asıraw, diniy bawrıkeńlik hám milletlerara tatıwlıqtı jánede bekkemlew áhmiyetli wazıypalardan bolıp turg`anı, bul máselelerdi sheshw, úlkemizde ásirler asa húkim súrip kiyatırg`an diniy bawrıkeńliktiń bunnan bılay da jámiyetimiz keleshegin belgilep beriwshi áhmiyetli máselelerden bolıp qalıwına bekkem isenim bildirdi.

Hújdan erkinligi kóp qırlı túsiniq bolıp ol mazmun-mánisine kóre tómendegilerdi ańlatadı: hár kimniń óz isenimine kóre, sol jámiyettegi bar bolg`an sociyallıq normalardı buzbag`an halda hújdanı buyırmag`ang`a shekem jasaw, islew imkániyatı. Bunda dinge múnásibet máseleńiń bir tárepi esaplanadı. Siyasiy jaqtan bolsa og`an demokratik kórinislerdiń biri sıpatında qaraladı. Yuridik jaqtan qarag`anda hújdan erkinligi insanniń tiykarg`ı jeke huqıqları qatarına kiredi hám demokratik erkinliklerden biri esaplanadı. Kórip turg`anıńızday hújdan erkinliginiń tiykarında shaxstıń huqıqı, demokratiya, adalat parwarlıq hám insanparwarlıq sıyaqlı úlken sociyallıq-siyasiy, huqıqıy hám ádep-ikramlılıq túsiniqleri jatadı. Házirgi waqıtta hújdan erkinligidemokratiyanıń ajıralmas bólegine aylang`n. Biz bul jag`dayda hújdan erkinligin puqaralardıń din erkinligi kóz-qarasınan túsindiriwdi maqset etip qoyg`anbız. Hújdan erkinligi hám diniy shólkemler máselesi barlıq mámleketlerdiń sociyallıq ómirinde tiykarg`ı hám sonıń menen birge quramalı máselelerden biri bolıp kelgen.

Bul máselede xalıqaralıq normalar máselesi haqqında gáp ketkend oqıtıwshı BMSHniń Ustavınan baslap barlıq xalıqaralıq hújjet hám shártnamalarda, dúnyalıq mámleketlerdiń Konstituciya hám nızamlarında hújdan erkinligi máselesi óz sáwleleniwiniń tapqanlıg`ına talabalar itibarın qaratıwı lazım. 1948-jıl 10-dekabrde qabil etilgen «Insan huqıqları ulıwma dekloraciyası»na muwapıq hár bir insan erkin pikirlew, hújdan hám din erkinligi huqıqına iye. Bul huqıq óz dini hám isenimin ózgartiriw erkinligin, diniy ibadatlardı orınlaqda hám diniy máresimlerde jeke tártipte hám adamlar menen birgelikte qatnasıw erkinligin oz ishine aladı.

«Puqaralıq hám siyasiy huqıqlar haqqındag'ı xalıqaralıq pakttıń» 18-statyasında bolsa «Din yáki isenimge sıyınıw erki nızamda belgilep qoyılǵ'an hám jámaát qáwipsizligin saqlaw, taártıp, saw-saamatlıq hám ádep-ikramlılıqtı saqlaw ushın sonıń menen birge basqa shaxslardıń tiykarg'ı huqıqları hám erkinliklerin saqlaw ushın zárúr bolǵ'an sheklewler g'ana bar», - dep aytıp ótilgen.

Din hám hújdan erkinligi haqqındag'ı xalıqaralıq hújjetlerde g'ana jáne bir tiykarg'ı másele, túrli dúnyaqaras hám isenimde bolǵ'an insanlar ortasındag'ı, mámleket, din, diniy shólkemler menen mámleket ortasındag'ı múnásibetlerdiń ámelde huqıqıy táminleniw de názerde tutadı. Sonıń menen birge bul máseleń milliy ideyamızdıń tiykarg'ı principiinde, jurtbasshımızdıń bir qatar shıǵ'armalarında óz sheshimin tapqanlıǵına talabalar itibarın qaratıw úlken áhmiyetke iye.

Missionerlik haqqında sóz barar ekan eń dáslep bul túsiniktiń mánis-mazmunına itibar beriwimiz kerek. “Missionerlik” atamasi latinsha “missio” sózinen aling'an bolip awdarmasi “jiberiw”, “waziypa tapsiriw”, yag`niy missioner sózi “waziypani atqariwshi” degen mánilerin ańlatadı. Missionerlik bolsa belgilengen waziypalardi sheshiwge qaratilg`an teoriyalıq hám ameliy iskerlik protsessin óz ishine aladı.

Missionerlik háreketleriniń payda bolıwi ádebiyatlarda kórsetiliwinshe tiykarinan xristian dini menen baylanisadi. Missionerlik, har jili qayta basıp shig`arilatug`in “Word Book” (Jáhán kitabi) entsiklopediyasında “Missioner qandayda bir diniy shólkem tárepinen basqalardi óz dinine ótkeriw hám kirgiziw ushın jiberilgen insan”, - degen pikir jazilg`an. Moskvada baspadan shig`arilg`an “Kirill hám Mefodiydiń úlken entsiklopediya”sında “Missionerlik qandayda bir diniy birlespe wákillariniń óz isenimin basqa din wákilleri arasında jayiw hareketi”, - degen táriyp keltiriledi.

Házirgi kúnda missionerlik kóp tarmaqlı taraw bolıp esaplanadı. Olar kirip barmag`an mamleket, olar iskerlik alıp barmag`an birde-bir tarawdıń tabiliwi qiyin. Zamanagóy missionerlikke tán uliwmalıq qásiyetler sipatında tómendegilerdi aytiw múmkin.

Missionerlik shólkemleri óz hukumetleri tárepinen turli formada kómek alip turiwi ayti`p ótiw kerek. Sonday-aq olar ózleri iskerlik alip barmaqshi bolg`an teretoriyaning xalqi, demografik jag`dayi, sotsial-ekonomikalıq jag`daylari haqqında mag`liwmat aliwi ushin óz izertlew oraylarına da iye. Bugini missionerlik shólkemleriniń óz iskerligin qálegen tilde alip bariwi, qollanbalarin qálegen usilda baspadan shig`ara aliwi olardıń úlken kúshke iye ekenligi kórsetiledi. Olardıń iskerlikleri qaysi mamlekette qadag`an etilse, sol mamlekette insan huquqlari buzi`lg`anli`g`i` haqqında jar saladı. “Word Book” entsiklopediyasi mag`liwmatlarına qarag`anda dunyadag`i jámi missonerlerdiń úshsten eki bólimi katolik missionerleri quraydı. Sonday bolsada házirde Protestantlıq missionerliktiń tiykarg`i deregi esaplanadı.

Protestant ag`imlar arasında eń dáslepkerinen biri adventizim ag`imina 1831 jilda Uayt Miller tiykar salg`an.

“Jetinshi kún adventistleri” adventizm dáwirinde payda bolg`an ag`im. 1844 jilda Nyu-Gempshir qalasında Elena Uayt tárepinen tiykar saling`an. 1860 jilda bólek diniy konfessiya sipatında tán aling`an. 1863 jıldan óz diniy shólkemlerin dúze baslag`an. Jetinshi kun adventistleri tiykarg`i aqıda sipatında Isa Masihtiń jerge qaytiwına iseniwdi saqlap qaling`an. Mag`liwmatlarga qarag`anda bes miliong`a jaqın adventist bar. Olar 184 mamlakatte 22 000 nan artıq shirkew, 5 000 nan artıq oqiw oraylari, 50 baspaxanag`a iye. Óz háreketlerin jolg`a qoyiwda radio, televidenie, internet siyaqlıi zamanag`oy usullardan da keń paydalaniladı.

“Toliq injil xristianlari” (Pyatidesyatnikler) – protestantlıqtag`i eń basli ag`im bolip, XX asirdiń baslarında AQSh ta júzege kelgen. Dinde “Muqaddas Rux inamlari” degan túsinikke tayanadı. Bul ag`im wákillari insanlardiń qayg`ilari, jámiyetta óz orinlarin jog`altip qoyiwi menen baylanisli maselelerge ayriqsha itibar qaratadı. Bul ag`im wákilleri shama menen 120 million adamdi quraydı. Pyatidesyatnikler óz náwbetinde bir qatar ag`imlarga`a bólinedi:

“Quday Assambleyalari”- 1914 yilda AQSh ning Arkanzas shtatında tiykar saling`an.

Quday Shirkewi- 1884 jilda AQSh ting Tennesi shtatında tiykar saling`an. Usi shirkew XVI asirinde tamamlang`an reformatsiyani dawam ettiriw ideyasın ilgeri súredi.

Xaliq araliq Birlesken Pyatidesyatnik Shirkewleri- 1945 jilda AQSh ta dúzilgen.

Iegovo Shahidleri – 1870 jilda AQSh ting Pensilvaniya shtatında dúzilgen. Bul ag`im wákilleri qudaydıń úsh kóriniske iye ekenligi haqqıdag`i táliymatti qaralaydı. Olar missionerlikke ayriqsha itibar beriledi. Iegovo shahidleri adamlardı óz tárepine aliwdıń 80 nen artıq usulınan paydalanadı.

Missionerler hayallar arasında is alıp bariwına úlken itibar qaratadı. Hayallar sabrli, pidayi bolıwı menen birge óz tabiatına kóre iseniwsheń, hamishe mánawiy-ruhiy kómekke, qóllap-quwatlawg`a zárurlik sezıp jasaydı. Mamlekettegi birlik, barqararlıq jamiyettiń buwını bolg`an – shańaraqtan baslanadı. Usi qásiyet missionerlerge qol keledi.

Missionerlik degenimiz – bul bir diniy isenimge iye bolg`an shaxstı basqasına ótkeriw boyınsha diniy shólkemlerdiń wákilleri tárepinen ámelge asirilatuğ`in is-háreketlerdiń usılı. Prozelitizm – basqalardı óz diniy isenimine ótkeriwge háreket etiw esaplanadı. Prozelit óz dininen bas tartıp basqa kirgen adam. Ayırım jaslardıń bilip-bilmey islamnan basqa diniy sektag`a ótiwge umtılwı – bul ata-babalar ruwxına milliy úrp-ádet hám dástúrlerimizge qıyanet, bul – eń jas, eń jetik, óz tariyxında adamlag`a unamli islerdi ámelge asiriwge`a jol ashqan islamniń mánisin, mazmunin túsinbewshilik.

Tómendegiler missionerlikte iskerlik alıp barilatug`in aymaqlarg`a tán qásiyetler sipatug`in inabatqa alınadı:

- missionerler ushin arnawli qollanbalar islep shıg`ıladı,
- Mámleketlerdiń ózine tán qásiyetleri esapqa alınadı,
- turmıs tárizi úyreniledi,
- missionerlik iskerligin alıp barıwge`a itibar beriliwi zárúr bolg`an tárepler haqqında tolıq mag`lıwmatlar dúziledi,
- «Injil»diń sol mámleket tili (tilleri)ne awdarması ámelge asırıladı,

- mámleketke tán qásiyetlerden kelip shıg`ıp missionerler tayarlanadı.

Ózbekistan Respublikasınıń «Hújdan erkinligi hám diniy shólkemler haqqında»g`ı Nızamnıń 9-statiyasına muwapıq diniy sholkemlerdiń oraylıq basqarıw organları ruwxaniylar hám ózlerine zárúr bolg`an diniy xızmetkerlerdi tayarlaw ushın diniy oqıw ashıwg`a haqlılı. Ózbekistan Respublikasınıń «Hújdan erkinligi hám diniy shólkemler haqqında»g`ı Nızamdı buzg`anlıg`ı ushın puqaralarg`a jaza beriw Ózbekistan Respublikası Jınayat Kodeksinde óz sáleleniwın tapqan. Mısalı, bir konfessiyag`a kirgen dinshillerdi basqasına kirgiziwge qaratılğ`an is-háreketler (prozelitizm hám missionerlik iskerlik), usınday is-háreketler ushın hákimshilik jaza qollanılğ`annan keyin ámelge asırılğ`an bolsa, eń kem is haqınıń 50 esesinen 100 esesine shekemgi mug`darda jariyma salıq yamasa 6 ayg`a shekemgi qamaqqa alıw yaki 3 jılğ`a shekem erkinlikten ayırıw menen jazalanadı.

Ózbekistan Respublikası Ministrler Kabinetiniń «Ózbekistan Respublikasında diniy shólkemlerdiń mámleket diziminen ótkeriw tártibi haqqında»g`ı qararına muwapıq diniy shólkemler ádillik Ministrlihám orinlardag`ı organlar tárepinen mámleketlik esaptan ótkeriledi.

Zamanagóy xalıq aralıq missiyalar búgingi kúnde óz iskerliginde tómendegilerge iye bolıwı zárúr:

1. Jańa xalıq aralıq missiyanıń maqset hám waziypaların járiyalap, keń kólemdegi túsinik, islerin alıp barıw, missionerler ushın arawlı qollanbalar islep shıg`ılıwı kerek,

2. Xalıq aralıq missiyalar quramında belgili bir mámleketke jiberiletug`ın aktiv kandidatları anıqlaw,

3. Aktiv kandidatlar arasınan bolajaq xalıq aralıq missionerlerdi tańlap alıw,

4. Tańlap alıng`an bolajaq missionerlerdi arawlı mekteplerde ózleri jiberiletug`ın mámleket xalqı, olardıń tili, úrp-ádetleri, iskerlik alıp barıwdıń nátiyjeli quralları hám usılları boyınsha arawlı tayarlıqtan ótkiziw.

Missionerlik iskerliginiń finanslıq dereklerine tómendegiler kiredi:

- sherkew ag`zalarınıń óz aylıq dáramatlarınıń belgili bólegin sherkew esabına ótkeriw,

- qayır-saqawat qılıwdıń xoshametleniwi,

-sherkewdıń isenimli hám sadaqatlı wákileri arqalı túrli cexler, firmalar hám baspaxanalarg`a iye etiw,

-sırt ellik birlespelerdiń finanslıq járdemi.

Ózbekistan xalqınıń tiyqarg`I bólegi islam dinine sıynadı. Ózbekistan musulmanlarına bassılıq etiwshi diniy shólkem Ózbekistan musulmanları mekemesi bolıp, ol 1943 jılı 20 oktyabrde dúzilgen Respublikada 1990 jılı 119 diniy shólkem bolsa, 2004 jılg`a kelip 2186 g`a jetti. G`árezsizlikke shekem tek g`ana 2 diniy oqıw ornı islegen bolsa, házir olardıń sanı 13 ke jetti. (11 islamiy, 2 islamiy emes), olardag`I talabalarg`a stipendiya beriletug`ın boldı.

Tashkent Islam institutın 1975-1990 jıllar aralıg`nda 153 adam, «Mir Arab» medresesin 1950-1990 jıllar aralıg`ında 272 adam, ulıwma alg`anda g`árezsizlik jıllarında respublikamızdag`ı 10 medrese hám Tashkent Islam institutın 1991-2004 jıllar aralıg`ında 5058 adam pitkerip shıqtı, sonıń nátiyjesinde imamlardıń 90% ten aslamı arnawlı diniy mag`lıwmatqa iye boldı. Nókis qalasında Beruniy atındag`ı medrese nátiyjeli jumis islep atr.

G`árezsizlik jıllarında Xaj saparın ámelge asırıwdıń barlıq qolaylı jag`dayları dóretildi. Sonıń nátiyjesinde Xajg`a barıwshılardıń sanı 1991 jılı 1500di qurag`an bolsa, 1996 jılı 3800 ge jetti, al sońg`ı jıllar dawamında 4-4.5 mırnan aslam adam xaji.saparına barıp qaytpaqta.

Diniy isenimdi tártiplestiriwde Ózb.Resp. Ministrler Kabineti janında diniy isler komiteti, Tashkent Islam Universiteti (1999), Xalıq aralıq Islam orayınıń shólkemlestiriliwi ayırıqsha áhmiyetke iye waqiya boldı.

Ózbekistanda házirgi kúnde 15 Islamiy emes konfessiya hám olarg`a tiyisli bolg`an 187 diniy shólkem is alıp barmaqta. Olar tómendegiler:

- rus pravoslav shirkewi,

- tolıq Injil xristian shirkewi,

- Evangal-xristian baptistleri shirkewi,

- Rim – katolik shirkewi,
- Jetinshi kún – xristian Aventistler shirkewi,
- Novoapostol shirkewi,
- «Iyegov shaxitleri» shirkewi,
- Koreec-protestant shirkewi,
- Ózbekistan Bibliya kitap jámiyeti,
- Yahudiyler diniy jámaáti,
- Bahawiyler diniy jámaáti,
- Krishnanı ańlaw jámaáti.

Tınıshlıq hám turaqlılıqtı támiynlew ushın mámleketimizde ornatılǵan tolerantlıq ortalıqtı jáne de bekkemlew tiykarg`ı wazıypalardan biri bolıp esaplanadı. Birinshi Prezidentimiz I.Karimov dinler arasındag`ı awızbirshilikke baha berip, bılay degen edi: «Musılmanlar hám xristianlardıń Ózbekistan jerinde birlikte pikirles bolıp jasawı diniy-ruwxiy tatıwlıqtıń ájayip belgisi hám din wákillerine qatnasta keńpeyilliktiń eń jaqsı belgisi, dep esaplawg`a arızıydı.»

Bunday awızbirshilik, doslıq hám birge islesiw óziniń tereń tariyxıy tamirlarına hám bekkem házirgi zamang`a ılayıq tiykarg`a iye. Olar O`zbekistan Respublikası Konstitutciyasında bekkemlep qoyılǵan.

2.2.Ózbekistan Respublikasında diniy hám ruwxiy-ag`artiwshiliq tarawında ámelge asirilib atirg`an ilájlar

Mámleketimizde ruwxiy hám diniy-ag`artiwshiliq jumislarin sistemali túrde shólkemlestiriw, bul barista ámelge asirilib atirg`an shara-ilájlerdiń nátiyjeligin asiriw, xaliq, ásirese, jaslardiń intellektual bilimin, sana oy-pikirin hám dúnyaqarasin joqarilatiw, ideologiyaliq immunitetin bekkemlew, watanpárwarlıq, xaliqqa muhabbat hám sadıqlıq tuyg`isi menen jasaytug`in barkamal áwladti tárbiyalawg`a ayriqsha itibar qaratılmaqta.

Sonıń menen birge, “”dúnyada ideyaliq-ideologiyaliq gúresler keskin dawam etip atirg`an, ruwxiy topilislar kúsheyip baratirg`an házirgi dáwirde jaslar ortasında

milliy qádiriyatlarg'a itibarsizliq, zárerli jat ideyalar tásirine berilip, jinayatshiliq hám ekstremizm háreketlerine adasip qosilip qaliw jag'daylar ushiraspaqta"²⁰.

Ruwxiy hám diniy-ag'artiwshiliq jumislariniń tásirsheńligin asiriw, ruwxiyliq tarawindag'i ishki hám sitqi topilis hámde qáwip-qáterlerge qarsi gúresiw, jámiyette ideologiyaliq immunitetti bekkemlew, mámleket hám jámiyet shólkemleriniń bul barada xizmetine jaqinnan kómeklesiw maqsetinde:

Tómendegiler Respublika Ruwxiy hám ag'artiwshi keńesi (keyingi orinlarda Respublika keńesi dep júritiledi) xizmetiniń tiykarg'i bag'darlari etip belgilensin:

-xaliq ortasinda aktiv puqaraliq pozitciyasın qáliplestiriw, jámiyette milliy hám uliwmainساني qádiriyatlarg'a tiykarlang'an demokratiyalıq printciplerin qarar taptiriw;

-mámleketimizde ámelge asirilip atirg'a siyasiy, ekonomikalıq, jámiyetlik, ruwxiy-ag'artiwshiliq jańalaniwlaridń, qabil etilip atirg'an nizam hújjetleriniń mánis-mazmunin keń jámáátshilikke nátiyjeli jetkiziw;

-shańaraq, máhálle, tálim mekemeleri hám miynet jámáálerinde jámiyetlik-ruwxiy ortaliqti úyreniw hám salamatlastiriwg'a qaratilg'an xizmette qatnasiw, máhálle-tuman-wálayat-respublika" printcipi tiykarında aymaqlar kesimindegi jámiyetlik-ruwxiy ortaliqtiń kartasin qáliplestiriw, bul protcesske zamanagóy axborot-kommunikatciya texnologiyaların keń járiya etiw;

-“Jáháletke qarsi ag'artiwshiliq” ideyasi tiykarında jámiyette úzliksiz ruwxiy-ag'artiwshiliq tárbiya hám úgit—násiyat jumislarin shólkemlestiriwdiń strategiyaliq bag'darlarin, tásirsheń, kreativ hám innovatciyalıq usillarin islep shig'iw;

-tinishliq hám tatiwliqqa, mámleketimizdiń turaqli rawajlaniwina, qádiriyat hám úrip-ádetlerge hámde insanpárwarliq ideyalarina qáwip saliwshi túrli ishki hám sirtqi topilislarg'a qarsi nátiyjeli úgit jumislarin alip bariw;

---

²⁰ Ózbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.Mirziyoevning “Mánaviy-márfiy ishlar samaradorligini oshirish bóyicha qóshimcha chora-tadbirlar tóg'risi”dag'i qarori 2019 yil 3 may, ПҚ-4307-son

-xaliqni jamiyatlik-ruwxiy omirine jaratishliq ideyalarin kushayttiriv, diniy bawrikeñlik ham milletlerara tatiwliq ortaligini janede bekkemlew.

Ózbekistan Respublikasida ruwxiy-ag'artishliq jumislar natijeligin janede asiriw, xaliqni intellektual bilim ham dunyajarasin joqarilawg'a, ideologiyaliq immunitetni bekkemlewge tiyisli ilajler bag'darlamasi (keyingi orinlarda- Shar-ilajler bag'darlamasi) muwapiq tastiqlang'an:

-Respublika keñesiniñ májlisi bir jilda bir márte Respublika keñesi baslig'i, basqa waqitlarda záruriyatqa qarap Respublika keñesi baslig'iniñ orinbasarlari tárepinen ótkiziledi;

-aymaqliq keñesleriniñ májlisi aymaqliq keñesler basliqlari tárepinen hár yarim jilda bir márte ótkiziledi;

-Respublika Ruwxiy ham ag'artishliq orayi (keyingi orinlarda-Oray) Respublika keñesiniñ, onin aymaqliq bolim ham bolinbeleri tiyisli aymaqliq keñesleriniñ isshi organlari esaplanadi.

“Dunyada juz berip atirg'an awir geosiyasiy ham ideyaliq-ideologiyaliq protsessleriniñ manis-mazmunin hár tárepleme tereñ jaritiw, terrorizm, diniy ekstremizm, aqidaparastliq, separatizm, adam sawdasi, “g'alaba madeniyat” ham basqa topilislarg'a qarsi natijeli ideyaliq gures alip bariwg'a tiyisli ilajler”²¹ Prezidentimiz tárepinen belgilep berildi:

-“axborot kómek” joybarin amelge asiriw, onin dogereginde internet saytlari ham sotciyalliq tarmaqlardag'i xabarlarg'a qarsi xaliq, asirese, jaslardin ideologiyaliq immunitetin bekkemlew ham jamatshilikke belgili jag'daylar haqqinda tuwri pikirler qaliplesiwine kómeklesiw;

-qatnashilardi axborot texnologiyalari janaliqlari menen tanistiriw ushin qisqa muddetli oqiw kurslarin sholkemlestiriw;

---

²¹ Ózbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.Mirziyoevning 2021 yil 26 martdagi “Ózbekiston Respublikasida manaviy-marifiy ishlar samaradorligini yanada oshirish, aholining intellektual salohiyatini va dunyoqarashini yuksaltirishga, mafkuraviy immunitetini mustahkamlashga doir chora-tadbirlar dasturi” qarori ПҚ-5040-son

-Abu-l-Muin Nasafiy ilimiy miyrasina bag'ishlang'an "Jáháletke qarsi ag'artiwshiliq penen gúresken ulli alim" atamasindag'i xaliqara konferentciya ótkiziw;

-Abu-l-Muin Nasafiy ómiri hám jazg'an shig'armalari tiykarinda arnawli toplam tayarlaw hám basip shig'ariw.

Jámiyetimizdiń turaqli rawajlaniwina tosquinliq etip atirg'an ishki topilislar-korruptciya, máhálliyshilik, biypárwaliq hám ata-analardiń jaslar tárbiyasina itibarsizlig'i kibi jag'daylarga barham beriwge qaratilg'an ilájler:

-máhállelerdegi uyimlaspag'an jaslar qatnasiwinda "Shańaraq-muqáddes dárgay" temasindag'i ruwxiy-ag'artiwshiliq ilájlerin shólkemlestiriw;

-jaslar tárbiyasina itibardi kúsheyttiriw, olar tárepinen bolg'an huqiqbuzarliqlardiń aldın-aliw maqsetinde "Áwladlar ushiraşiwı" joybar tiykarında barliq tálim mekemelerinde el-jurt húrmetine ilayiq bolg'an fahriy áwlad wákilleri menen tárbiyasi awir oqiwshilardiń ushiraşiwların shólkemlestiriw;

-jazani ótew ushin mekemelerinde "Ag'artiwshi" úgitlewshiler jámiyetiniń ag'zalari qatnasiwında "Tág'dirdi qol menen jaratar insan" temasında "ruwxiyliq saatlar"ın shólkemlestiriw;

-jámiyette ushiraşatug'ın túrli unamsız illetler hám mashqalallarg'a kóre jámáátshili pikirin qalıplestiriw maqsetinde "Aktiv puqara" debat klubin shólkemlestiriw.

Ruwxiy-ag'artiwshiliq jumislariniń nátiyjeligin asiriwg'a qaratilg'an ilimiy-izertlew ilájleri:

-úsh jastan jeti jasqa shekem bolg'an balalar tárbiyasi menen shug'illanıp atirg'an shańaraqlarg'a ruwxiy tárbiyani shólkemlestiriwde kómeklesiw maqsetinde "Jas ata-ana kitabı";

-bag'sha tárbiyashilari ushin "Baxitli bala ruwxiyliğı";

-mektep oqiwshilari ushin "Páziyetli bala" qollanbaların tayyarlaw hám tarqatiw.

-"Jámiyette diniy ekstremizm hám terrorizmge qarsi sotciyalliq praktika mexanizmlerin jedellestiriw" temasında ilimiy-ámeliy izertlewler alip bariw:

-bay ruwxiy miyrasimiz, arxitektura hám tariyxiy esteliklerdi keń tarqatiw, shet ellik miymanlarda mámleketimizdiń tariyxi, milliy úrip-ádetleri haqqında tuwri mag'liwmat beriw hám jag'imli imidjin qáiplestiriw maqsetinde Ózbekistanniń turistlik qalalarında xizmet alıp baratug'in gidler ushin metodikalıq qollanba tayyarlaw;

-úgit-násiyat jumislarin shólkemlestiriw, jámiyettegi awizbirshilik hám ideologiyalıq immunitetti bekkemlewde shet el mámleketler, ásirese, Germaniya, Turkiya hám Yaponiya mámleketleri tájriybesin úyreniw hám shig'arma tayyarlaw.

Jaslarda salamat dúnyaqaras, solardan, kitanxanlıq kónlikpesin qáiplestiriw, internet, axborot-kommunikatciya texnologiyalarinan aqilana paydalaniw mádeniyatin asiriw hám olarda axborot qáwiplerine qarsi ideologiyalıq immunitetti bekkemlewge qaratilg'an ilájler:

-“bul jilda oqiw zárúr bolg'an 100 kitap” dizimin dúziw, jil dawamında usi shig'armalar máhállıy teleradiokanallarda el tanig'an basshilar hám ziyalılar tárepinen oqıp bariliwin shólkemlestiriw, túrli rolikler, baspa úgit jumislarin ámelge asiriw hám sotciyallıq tarmaqlarda usi baslamaniń keń tarqaliwin alıp bariw;

-mámleketimizdegi keń qamrawlı reformalar mazmunin xalıqtıń túrli qatlamlarina túsindiriw hám ideologiyalıq immunitetti bekkemlewde aktiv bolg'an “Ag'artiwshi” úgitlewshiler jámiyeti ag'zalari ortasında “Jildiń eń aktiv ruwxiyliq úgitlewshisi” tańlawın ótkiziw;

-dástúriy tárizde bir jilda keminde eki márte (1 iyun-xalıqara balalar kúni, 2 sentyabr-bilimler kúni) “Qádirdan mektebime kitap sawg'a qilaman” uranı astında aktciyalar ótkeriw;

-internet maydanında ishki hám sirtqi topilislarg'a qarsi gúresiwdi támiynlew maqsetinde Oray xizmetkerleri hám “Ag'artiwshiliq” úgitlewshileri jámiyeti ag'zalari ushin “Internet maydanındag'i ruwxiy topilislar hám olarg'a

qarsi gúrestiń usillari”²² temasında aymaqlıq hám aralıqtan oqıwlar shólkemlestiriw.

Sońgı jıllarda bul barada bir qatar qararlar qabil etildi. Respublika ruwxıyılıq hám ag’artıwshılıq keńesi baslıg’i Prezident ekeni belgilep qoyıldı. Keńestiń aymaqlıq bólimlerine juwapker hákimlerge júkletildi. Bul ózgeris ruwxıy-ag’artıwshılıq jumislardı mámleketimiz siyasatında jánede joqari oring’a kóterdi.

“Eger jámiyet ómiriniń táni ekonomika bolsa, oniń jani hám ruwhi ruwxıyılıqdir”,²³-dedi Shavkat Mirziyoev jıynalista. Biz jańa Ózbekistandı quriwg’a qarar qılǵ’an ekenbiz, eki bekkem ústinge tayanamiz. Birinshisi, bazar printciplerine tiykarlang’an kúshli ekonomika. Ekinshisi, áwladlarımızdıń bay miyrasi hám milliy qádiriyatlarǵ’a tiykarlang’an ruwxıyılıq.

Prezidentimiz mámleketimiz ideologiyasınıń tiykarǵı ideyasın aytip ótti: Biz jaratıp atirǵ’an Ózbekistanniń ideologiyası jaqsılıq, adamiylik, gumanizm ideyası boladı. Biz ideologiya degende, áwele, pikir tárbiyasın, milliy hám uliwmainسانیy qádiriyatlar tárbiyasın túsinemis. Olar xalqımızdıń neshe miń jıllıq ómirlik túsiniq hám qádiriyatlarına tiykarlang’an,- dedi mámleket basshisi.

---

²²Ózbekiston Respublikası Prezidenti Sh.Mirziyoevning 2021 yil 26 martdagi “Ózbekiston Respublikasında mánaviy-máریفiy ishlar samaradorligini yanada oshirish, aholining intellektual salohiyatini va dunyoqarashini yuksaltirishga, mafkuraviy immunitetini mustahkamlashga doir chora-tadbirlar dasturi” qarori ПҚ-5040-son

²³ Ózbekiston Respublikası Prezidenti Sh.Mirziyoevning 2021 yil 19 yanvardagi “Jamiyat hayotining tanasi iqtisodiyot bólsa, uning joni va ruhi mánaviyatdir” nutqi

JUWMAQLAW

Pitkeriw jumisiniń uliwma mazmuninan kelip shig'iwshi ilimiy-teoriyalıq juwmaqlar, ilimiy-ámeliy usinlar tómendegilerden ibarat:

Házirgi waqıtta pútkil dúnyada hám Ózbekistanda bawrikeńlik máselelerine qaray qizig'iwshiliq artıp barmaqta. Globallasıw protsessleri kúsheyip baratırǵ'an házirgi dáwirde uliwmainسانیy qádiriyatlardı húrmet qiliw, basqa milletlerdiń úrip-ádetleri, turmis tárzi, isenimlerine sabir-taqat penen múnásibette bolıw hár bir insan hám puqara ushin áhmiyetke iye.

Búgingi kúnde Ózbekistanda bawrikeńlik printsipleriniń ruwxıy tiykarları jámiyettiń belgili jámiyetlik qatlami sipatında áhmiyetli orin tutıp, jámiyetlik rawajlanıwda jetekshi kúsh sipatında da belgili abırayǵ'a iye. Sonday eken, puqaralıq jámiyeti tiykarları qáliplesip atırǵ'an házirgi payıtta, sonday-aq, globallasıw protsessleri jámiyetlik turmisimizǵ'a jedel kirip keliwi sharayati jaslarda milliy qádiriyatlarımızdı rawajlandırıw hár qashang'idan da áhmiyetli. Málim, túrli topilislardıń barlıǵ'ı sharayatında jaslar sanasına usi topilislarg'a qarsi ideyalardı qáliplestiriw, buniń ushin dástúriy tárbiya qurallarınan, sonday-aq, milliy hám diniy qádiriyatlarımızdan paydalaniw usi tarawda nátiyjelerge erisiwde tiykarg'ı faktor.

Búgingi kúnde diniy bawrikeńlik siyasati alıp barılıp, bul siyasat "Dúnyawiylik-dahriylik emes" degen printsipti tiykarında alıp barılmaqta. Jámiyetimiz rawajlanıwınıń házirgi basqıshında Ózbekistanda túrli isenimge tiyisli diniy shólkemler ortasında ózara húrmet hám bawrikeńlik ortalıq bolıwı ushin barlıq sharayatlar jaratılmaqta.

Ózbekistan Respublikası Prezidenti Shavkat Mirziyoev 2017 jil 19 sentyabr kúni Birlesken Milletler Shólkemi Bas assambleyasınıń 72-sessiyasındag'ı sózinde: "Búgingi sessiya qatnashılıqlarına BMSH Bas assambleyasınıń "Ag'artıwshılıq hám diniy bawrikeńlik" dep atalg'an arnawlı rezolyutsiyasın qabil etiw usin penen múrajat qılmaqshıman. Bul hújjetiniń tiykarg'ı maqseti-bársheniń tálim alıw huqıqın támiynlewge, sawatsızlıq hám jáháletke shıdam beriwge kómeklesiwden ibarat. Bul rezolyutsiya bawrikeńlik hám ózara húrmetti qarar

taptiriv, diniy erkinlikni támiynlew, isenim qiliwshilardıń huqıqın qorg'aw, olardıń kemsitiliwine jol qoymaslıqqa kómeklesiwge qaratilg'an²⁴-dedi.

Jas áwladtı milletlerara tatiwliq hám bawrikenlik ruwxında tárbiyalawda shańaraq, máhálle, tálim mekemeleri birgeislesiw mexanizmlerin jánede jedellestiriv máselesi usı bag'dardıń tiykari esaplanadı. Bul protsesste máhálleler xızmeti, olarda júrgiziletug'in ideologiyalıq úgit-násiyatlaw hám tarqatiw usılların tuwri jolg'a qoyiw, jaslardı milletlerara tatiwliq hám bawrikenlik ruwxında tárbiyalawda shańaraq, máhálle, tálim mekemeleri birgeislesiw jaqsi nátiyjelerdi beredi. Sebebi, máhálle adamlarımız turmisında áhmiyetli rol oynaydı, onıń jámiyetlik turaqlılıq hám birgeislesiwdi támiynlewdegi orni júda úlken.

Bawrikenlik mashqalası mazmuni astında jámiyetlik ómirdiń áhmiyetli máselelrinen bolg'an jámiyet ag'zalarınıń huqıqı, demokratiya, ádalatpárwarlıq hám insanpárwarlıq, diniy bawrikenlik, milletlerara tatiwliq, turaqlılıqti támiynlew milliy ózlikti ańlaw siyaqlı úlken jámiyetlik-siyasiy, hiqiqiy hám ádep-ikramlılıq túsinikler jatır.

Ózbekistan diniy bawrikenlikni jolg'a qoyiwda ózine tán bay tájriybe arttırıg'an mámleketlerden esaplanadı. G'árezsizlik jılları Ózbekistan mámleketiniń dinge kóre ámelge asırg'an ádalatlı siyasati mámleketimizde diniy bawrikenlik hám milliy ózlikti ańlaw printsiplerin jánede bekkemledi.

---

²⁴ *O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoevning 2017 yil 19 sentyabr kuni Birlashgan Millatlar Tashkiloti Bosh Assambleyasining 72-sessiyasida sózlagan nutqi*

ÁMELIY USINISLAR

G'árezsiz Ózbekistanda jas áwladti ruwxiy jetik, iymapisenimi pútin, ,illiy ideya menen qurallang'an, kúshli ideologiyaliq immunitetke iye shaxs sipatinda tárbiyalaw, oy-pikirin rawajlandiriw, ómirge, miynetke, múlkke múnásibetin túpten ózgettiriwde, óz puqaraliq burshin tereń ańlap, Watang'a muhabbat hám sadiqliq tuyg'isi menen jasawinda milliy hám diniy qádiriyatlardıń orni júda áhmiyetli.

Sunday-aq, jaslarda zamanagóy py-pikirdi qáliplestiriwde milliy ózlikti ańlaw, ruwxiy hám diniy qádiriyatlar faktoriniń áhmiyetin asiriw usillari hám alding'i tájriybelerdi anıqlaw, olardi jedellestiriw zárúr.

Jaslar tárbiyasında bawrikeńlikti qáliplestiriw tálim-tárbiya protsessiniń úzliksizligi, dawamiyligi, maqsetli shólkemlestirilgenligi, kompleks jantasilg'anlig'i, sunday-aq, shańaraq, máhálle, mektep, litsey, kolledj, joqari oqiw orinlari birgeislesiwdebawrikeńlik ortalig'iniń barlig'i kibi faktorlar arqali ámelge asiriladi Diniy bawrikeńlik hám milletlerara tatiwliq búgingi kúnde Ózbekistandag'i ruwxiy jańalaniw protsessinde puqaralar ortasında sabir-taqatliliqti, insan, jámiyet, dúnya haqqındag'i qaraslarg'a ózara kelisiw, húrmet tiykarında múnásibette boliwin talap etip kelmekte.

Bawrikeńlik jámiyette tatiwliq hám birgeislesiw, turaqliliq hám rawajlanıwdi támiynlewshi áhmiyetli faktorlardan esaplanadi. Sol sebepli, Yunesko dúnyada qáwipsizlik hám tinishliqti bekkemlewde bawrikeńlik printsiplerin rawajlandiriw maqsetinde ag'za mámleketlerdiń imkaniyatlarin keńeyttiriw ushin ilájler islep shig'ip, lómek hám jeńillikler jaratıp bermekte. Sunday-aq, jas áwladqa orta arnawli hám joqari oqiw orinlarında sabaqtan tisqari tárbiyalıq saatlarda milletlerara tatiwliq, diniy bawrikeńlik, ózbekistanda xizmet alıp barıp atırg'a diniy konfessiyalar, jámiyetke unamsız tásir etiwshi diniy niqaptađ'i hár túrli siyasiy, diniy, ideyaliq kúshlerdiń mánis-mazmunin, olar tárepinen qollanılıp atırg'an jańa usillardi islam dinine jatlig'in, milliy hám uliwmainسانیy qádiriyatlarimizg'a qayshi ekenligin túsindirip bariwdi usinis etemiz.

Paydalanilg'an ádebiyatlar:

1. Prezident Shavkat Mirziyoevning 2017 yil 19 sentyabr kuni Birlashgan Millatlar Tashkiloti Bosh Assambleyasining 72-sessiyasida sózlagan nutqi
2. Mirziyoev Sh.M. Tanqidiy tahlil, qat'iy tartib-intizom va shaxsiy javobgarlik har bir rahbar faoliyatining kundalik qoidasi bólishi kerak.-T.Ózbekiston,2017.47b.
3. Mirziyoev Sh.M. Konstitutsiya erkin va farovon hayotimiz, mamlakatimizni yanada taraqqiy ettirishning mustahkam poydevoridir. Ózbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi qabul qilinganining 25 yilligiga bag'ishlangan tantanali máruza. 2017 yil.
4. Mirziyoev Sh.M. "Ijtimoiy barqarorlikni táminlash, muqaddas dinimizning sofligini asrash-davr talabi" mavzusidagi anjumanda sózlagan nutqi. Tashkent shahri. 2017 yil 15 iyun.
5. Ózbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.Mirziyoevning 2018 yil 15 iyundagi "Ijtimoiy barqarorlikni táminlash, muqaddas dinimizni sofligini asrash-davr talabi" sózlagan nutqi
6. Ózbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.Mirziyoevning 2021 yil 19 yanvardagi "Mánaviy-márifiy ishlar tizimini tubdan takomillashtirish haqqida"gi sózlagan nutqi
7. Karimov I.A. Yuksak mánaviyat-engilmas kuch.-T.Mánaviyat, 2008.137-138b,
8. Karimov I.A. Milliy istiqlol mafkurasi- xalq e'tiqodi va byuk kelajakka ishonchdir.T., "Ózbekiston".2000,B.23.
9. Bag'rikenglik- barqarorlik va taraqqiyot omili,-Toshkent.: Toshkent Islom universiteti, 2007,-B.9.
10. Husniddinov Z.Ózbekistonda diniy bag'rikenglik.Toshkent islom universiteti. 2006.
11. Diniy keńpeyillik hám fanatizm. Toshkent islom universiteti. 2008.
12. Konfessiyalararo muloqot va diniy bag'rikenglik-jamiyat barqarorligi garovi. Toshkent islom universiteti nashriyat matbaa birlashmasi. T.2014.

13. Dinshunoslikning dolzarb muammolari-IX. Toshkent islom universiteti nashriyot matbaa birlashmasi. T.2017.

14. Ózbekiston diniy bag'rikenglik. Toshkent islom universiteti nashriyot matbaa birlashmasi. T.2006.